

द्वितीयं हविः प्रशंसति— “अथ यद् वारुण इति ।
“तत्सर्वस्मादिति । ‘तत्’ तत्र ‘एतत्’ एतेन वारुणयागेन सर्वस्मा-
देव ‘वारुणपाशात्’, तथा ‘वरुण्यात्’ वरुणपाशकृतात् सर्वस्माद्
दुःखात् ‘प्रजाः’ ‘प्रमुञ्चति’ ॥ १६ ॥

अनयोर्हविषोः क्रमेण दक्षिणा मभिधाय प्रशंसति—
“ऋषभ इति । “ऋषभो वै पशूना मिति । यतो वैष्ण-
नरः परम्परया ‘प्रजापतिः’, ऋषभोऽपि पशूनां पतित्वात्
प्रजापतिः ; यतो वैष्णानरदेवताकयागस्य दक्षिणात्वेन युज्यत
इत्यर्थः । “तच्च वारुण मिति । रात्रिभिमानीदेवता वरुणः,
रात्रिश्च कृष्णवर्णा, यतो लोकेऽपि यत् कृष्णं तद् वारुण
मित्याह । कृष्णवस्त्रालाभे वर्णान्तरयुतं ‘वासः’ देव मित्यु-
क्तम् * । तस्योपाध्यन्तरेण वरुणसम्बन्धित्वं सुपपादयति—
“अग्न्यभिर्हीति । अग्न्यर्नाम पाशः, पाशो हि वरुणस्येति
तद्योग्यत्वम् । अयं दक्षिणामेदं द्रव्योर्मिन्नतन्त्रत्वे वेदितव्यः ।
समानतन्त्रत्वे हि एकेनैव द्रव्येण परिकृता ऋत्विजः कृत्स्नं
प्रयोगजातं कुर्वन्तीतीतरवैयर्थ्यम् । तदुक्तं कर्कोपाध्यायेन—
“तन्त्रमेदे चैतद् भवति ; ऐकतन्त्रे तु चोदकपरिप्राप्तोऽन्वा-
हार्यैः”—इति † ॥ १७ ॥ ४ [२. ५.] ॥

इति श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

माध्यन्दिनयज्ञपद्यन्ताष्टकभाष्ये

पञ्चमकाण्डे द्वितीयाध्याये पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥

* “ऋषभः पूर्वतः दक्षिणा, कृष्णं वास उत्तरस्य, अभावे-
ऽज्ञानम्”—इति का० श्रौ० सू० १६. २. ३० ।

† १५. २. २० सूत्रवृत्तिरियम् ।

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्हे निवारयन् ।

पुमर्थांश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ २ ॥

ब्रह्माण्डं गोसहस्रं कनकहयतुलापुरुषो स्वर्णगर्भम् ,
सप्तर्षीन् * पञ्चसीरीं†-स्त्रिदशतुलताधेनुसौवर्णभूमीः ।
रत्नोष्ठां रुक्मवाजिहिपसहितरथो सायणिः ‡ सिङ्गणार्यो § ,
व्यव्यापीद्विग्वचक्रं प्रथितविधिमहाभूतयुक्तं घटश्च ॥
धान्याद्रिं धन्यजन्मा तिलभव मतुलः स्वर्णजं वर्णमुख्यः ,
कार्पासीयं कृपावान् गुहकृत मजडो | राजतं राजपूज्यः ।
प्राण्योत्थं प्राण्यजन्मा ¶ लवणज मरुणः शार्करं चार्कतेजाः ,
रत्नाण्यो रत्नरूपं गिरि मल्लत मुदा पात्रसाम्निङ्गणार्यः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्त्तक-

श्रीहरिहरमहाराजसाम्राज्यधुरन्धरेण

सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

माध्यन्दिनशतपथब्राह्मणभाष्ये

पञ्चमकाण्डे द्वितीयाध्यायः समाप्तः ॥ २ ॥

* 'पञ्चर्षीन्'—इति ठ (१) ।

† 'सप्तसीरीं'—इति ठ ।

‡ 'सायणः' स्यात् ?

§ स्यात् 'सिङ्गणार्यो' ?

॥ 'मजडं'—इति ठ ।

¶ 'प्राण्यनुद्धिर्'—इति ठ ।

(१) ठ-इति प्रथमकाण्डीयस्यादकोक्तां विवर्तं द्रष्टव्यम् ।

(अथ तृतीयाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् . १)

अरण्योरग्नीं समागोद्य । सेनान्यो गृहान्
 परेत्याग्नये ऽनीकवते ऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्व्व-
 पत्यग्निर्व्वं देवताना मनीकं सेनाया वै सेनानी-
 रनीकं तस्मादग्नये ऽनीकवत ऽएतद्वा ऽचस्यैकं
 रुत्नं यत् सेनानीस्तस्मा ऽएवैतेन सूयते तं स्व मन-
 पक्रमिणं कुरुते तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो वा
 ऽएष यज्ञो भवत्यग्ने रतो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं
 दक्षिणा * ॥ १ ॥

अथ श्रुत्वा भूते । पुरोहितस्य गृहान् परेत्य
 बार्हस्पत्यं चरुं निर्व्वपति बृहस्पतिर्व्वं देवानां
 पुरोहित एष वा ऽएतस्य पुरोहितो भवति तस्माद्बार्ह-
 स्पत्यो भवत्येतद्वा ऽचस्यैकं रुत्नं यत् पुरोहित-
 स्तस्मा ऽएवैतेन सूयते तं स्व मनपक्रमिणं कुरुते
 तस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणैषा वा ऽऊर्ध्वा बृह-
 स्पतेर्दिक्तदेषु उपरिष्ठादर्यम्णः पन्थास्तस्माच्छिति-
 पृष्ठो बार्हस्पत्यस्य दक्षिणा † ॥ २ ॥

अथ श्रुत्वा भूते । स्रुयमानस्य गृह एवेन्द्र
मेकादशकपालं पुरोडाशं निर्व्वपति चक्रं वा
एवेन्द्रः चक्रं स्रुयमानस्तस्मादैन्द्रो भवति तस्य
एवमो दक्षिणा स ह्यैन्द्रो बहुषभः * ॥ ३ ॥

अथ श्रुत्वा भूते† । महिष्ये गृहान् परेत्य
आदित्यं चक्रं निर्व्वपतीयं वै पृथिव्यदितिः सैयं
देवानां पुत्रोऽथा वा एतस्य पुत्रो भवति तस्मा-
दादित्यो भवत्येतदा ऽचस्यैकं रत्नं यन्महिषी
तस्या एवैतेन स्रुयते तां स्त्रा मनपक्रमिणीं
कुरुते तस्यै धेनुर्दक्षिणा धेनुरिव वा ऽद्वयं मनु-
ष्येभ्यः सुव्वान् कामान् दुहे माता धेनुर्मतिव वा
ऽद्वयं मनुष्यान् विभर्ति तस्माद्धेनुर्दक्षिणा ‡ ॥ ४ ॥

अथ श्रुत्वा भूते । सूतस्य गृहान् परेत्य
व्यारुणं यवमयं चक्रं निर्व्वपति सत्रो वै सूतः
सत्रो वै देवानां व्यारुणस्तस्माद्वारुणो भवत्येतदा
ऽचस्यैकं रत्नं यत् सूतस्तस्मा एवैतेन स्रुयते

* 'बहुषभः'—इति ग । 'बहुषभः'—इति घ ।

† 'भूते'—इति ख । 'भूते'—इति ग ।

‡ 'दक्षिणा'—इति क, ख ।

तए॒ स्व॒ मन॑प॒क्रमि॑णं कुरुते तस्या॒श्वो द॒क्षिणा॒ स
हि॒ व्या॒रुणो॒ यद॒श्वः * ॥ ५ ॥

अथ॒ श्वो॒ भूते॒ । याम॑ण्यो गृ॒हान् परे॑त्य
मा॒रुत॑ए॒ सप्त॑कपालं पुरोडा॒शं निर्व्व॑पति द्वि॒शो
वै म॑रुतो व्यै॒श्यो वै याम॑णीस्तस्मान् मा॒रुतो
भव॑त्येतदा ऽ॒प॒स्यैक॑ए॒ रत्नं॑ यद् याम॑णीस्त॒स्मा
ऽए॒वैतेन॑ सू॒यते॒ तए॒ स्व॒ मन॑प॒क्रमि॑णं कुरुते तस्य
पृ॒षन् गो॑र्द॒क्षिणा॒ भूमा॒ वा ऽए॒तद्रू॒पाणां॑ यत्
पृ॒षतो॒ गो॒र्व्वि॒शो वै म॑रुतो भू॒मो वै वि॒ट् त॒स्मात्
पृ॒षन् गो॑र्द॒क्षिणा॒ † ॥ ६ ॥

अथ॒ श्वो॒ भूते॒ । च॒त्तुर्गृ॒हान् परे॑त्य सावि॒त्रं
द्वा॒दश॑कपालं व्या॒ष्टाक॑पालं वा॒ पुरोडा॒शं निर्व्व॑-
पति सवि॒ता वै दे॒वानां॑ प्रसवि॒ता प्रसवि॒ता वै
च॒त्ता त॒स्मात् सावि॒त्रो भव॑त्येतदा ऽ॒प॒स्यैक॑ए॒
रत्नं॑ यत् च॒त्ता त॒स्मा ऽए॒वैतेन॑ सू॒यते॒ तए॒ स्व॒ मन॑-
प॒क्रमि॑णं कुरुते तस्य॒ श्वेतो॒ ऽन॒ड्डान् द॒क्षिणी॑ष
वै सवि॒ता य ए॒ष त॒पत्ये॒ति वा ऽए॒ष ए॒त्यन॒ड्डान्

* 'यदश्वः'—इति क, 'यदश्वः'—इति ग, 'यदश्वः'—इति घ ।

† 'दक्षिणा'—इति क, ख ।

युक्तस्तदच्छेतो भवति श्वेत इव ह्येष उद्यं-
 स्वास्तं च यन् भवति तस्माच्छेतो ऽनङ्गान्
 दक्षिणा * ॥ ७ ॥

अथ श्वो भूते । सङ्गृहीतुर्गृहान् परेत्याश्विनं
 द्विकपालं पुरोडाशं निर्व्वपति सयोनी वा ऽअ-
 श्विनो सयोनी सव्यष्टसारथी समान् हि रुथ-
 मधितिष्ठतस्तस्मादाश्विनो भवत्येतद्वा ऽअस्यैकं
 रत्नं यत् सङ्गृहीता तस्मा ऽएवैतेन सूयते तं
 स्व मनपक्रमिणं कुरुते तस्य यमौ गावौ दक्षिणा
 तौ हि सयोनी यद्यमौ यदि यमौ न विन्देदु-
 प्यनूचीनगर्भावेव गावौ दक्षिणा स्यातां ता
 ऽउ ह्यपि समानयोनी ॥ ८ ॥

अथ श्वो भूते । भागदुघस्य गृहान् परेत्य
 पौष्णं चरुं निर्व्वपति पूषा वै देवानां भाग-
 दुघ एष वा ऽएतस्य भागदुघो भवति तस्मात्
 पौष्णो भवत्येतद्वा ऽअस्यैकं रत्नं यद्भागदुघस्तस्मा
 ऽएवैतेन सूयते तं स्व मनपक्रमिणं कुरुते तस्य

श्यामो गौर्दक्षिणा तस्यासावेव बभ्रुर्यो ऽसौ त्रिषं-
युक्तेषु * ॥ ८ ॥

अथ प्रवो भूते † । अक्षावापस्य च गृहेभ्यो
गोविकर्त्तस्य च गवेधुकाः सम्भृत्य सूर्यमानस्य गृहे
रौद्रं गावेधुकं चरुं निर्व्वपति ते वा ऽएते द्वे
सती त्वे ऽएकं करोति सम्पदः कामाय तद्यु-
देतेन यजते यां वा ऽइमां सभायां ह्वन्ति
रुद्रो हैता मभिमन्यते ऽग्निर्व्वै रुद्रो ऽधिदेवनं
वा ऽअग्निस्तस्यैते ऽअङ्गारा यदक्षास्त मेवैतेन
प्रीणाति तस्य ह वा ऽएषानुमता गृहेषु हन्यते
यो वा राजसूयेन यजते यो वैतदेवं वेदैतदा-
ऽअस्यैकं रुतं यदक्षावापस्य गोविकर्त्तस्य ताभ्या
मेवैतेन मूयते तौ स्वावुनपक्रमिणौ कुरुते तस्य
द्विरूपो गौर्दक्षिणा शितिबाहुर्वा शितिवालो
वासिर्नखरो ब्वालदाम्नाच्चावपनं प्रवष्ट मेतदु हि
तयोर्भवति ‡ ॥ १० ॥

* 'त्रिषंयुक्तेषु'—इति क, 'त्रिषंयुक्तेषु'—इति ग, 'त्रिषंयुक्तेषु'—इति घ

† 'भूते'—इति क, ख । 'भूते'—इति ग ।

‡ 'भवति'—इति क ।

अथ श्रुत्वा भूते । पालागलस्य गृहान् परेत्य
 चतुर्गृहीत माज्यं गृहीत्वाध्वन चाज्यं जुहोति
 जुषाणो ऽध्वाज्यस्य ज्वेतु स्वाहेति प्रहेयो वै
 पालागलो ऽध्वानं वै प्रहित एति तस्मादध्वन
 चाज्यं जुहोत्येतदा ऽचस्यैकं रत्नं यत् पाला-
 गलस्तस्माद्वैतेन सूयते त ए ख मनपक्रमिणं
 कुरुते तस्य दक्षिणा प्युष्णावेष्टितं धनुश्चर्म-
 मया वाणवन्तो लोहित उष्णीष एतद् हि
 तस्य भवति ॥ ११ ॥

तानि वा ऽएतानि * । एकादशं रुद्रानि सम्पा-
 दयत्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वीर्यं सेवैत-
 द्रुद्रान्यभिसम्पादयति तद्यद्रुद्रिनां इविर्भिर्यु-
 जत ऽएतेषां वै राजा भवति तेभ्य एवैतेन सूयते
 तान्स्त्राननपक्रमिणः कुरुते † ॥ १२ ॥

अथ श्रुत्वा भूते । परिहृत्यै गृहान् परेत्य
 नैर्ऋतं चरुं निर्व्वपति या वा अपुत्रा यत्नी

* 'एतानि'—इति ग, 'रुद्रानि'—इति अ

† 'कुरुते'—इति ग, घ ।

सा परिहृती स कृष्णानां व्रीहीणां नखैर्निर्भिद्य
 तण्डुलान्नैर्कर्तुं चक्षुः श्रपयति स जुहोत्येष ते
 निर्कर्तते भागस्तं जुषस्व स्वाहेति या वा ऽद्यपुत्रा
 पुत्री सा निर्कर्तिगृहीता तद्यदेवास्या ऽपुत्र
 नैर्कर्तुं रूपं तदेवैतच्छ्रमयति तथो हेनः सूय-
 मानं निर्कर्तिर्न गृह्णाति तस्य दक्षिणा कृष्णा
 गौः परिमूर्णी पर्यारिणी सा ह्यपि निर्कर्ति-
 गृहीता ता माह मा मे ऽद्येश्यायां व्वात्सीदिति
 तत् पाप्मान मपादत्ते ॥ १३ ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयप्रपाठके पञ्चमं ब्राह्मणम् [३.१.] ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःशसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं अगतम् ।

निर्ममे , त महं बन्धे विद्यातीर्थमहेष्टरम् ॥ १ ॥

द्वतीयाध्याये • प्रथमब्राह्मणे द्वादश रत्नहवींष्यनुदिनं क्रमेण
 कर्त्तव्यान्त्युच्यन्ते † । अत्र कात्यायनो नैर्कर्तहविषा द्वादश
 हवींषीति सूत्रितवान्— “द्वादशोत्तराणि रत्नहवींषि, प्रतिगृह

* इतस्तु परं नास्ति अ-पुस्तके ।

† “रत्निकामेतानि हवींषि भवन्ति , इति च द्वादश प्रदा-
 तारः”—इत्यादि तै० ब्रा० १. ७. ३ दृश्यम् ।

मेकैकं यः यः, समारुढेऽग्नौ निर्मयितेऽग्नयेऽनीकवते”—
इत्यादि * । तत्र प्रथमं हविर्विधत्ते— “अरक्षोरग्नी इति ।
'अग्नी' गार्हपत्याहवनीयौ 'अरक्षोः' पृथक् पृथक् 'समारोप्य' †
प्रतिदिवसं तत्तद्गृहं गत्वा तत्र तत्र निर्मय्य यष्ट्य मिति
सर्वेष्टिसाधारण मितम् ‡ ।

'सेनान्यः' सेनापतेः 'गृहान्' 'परेष्व' प्रथमं गत्वा 'अनीक-
वते' अनीकवद्गुणकाय 'अग्नये' अष्टाकपालेन पुरोडाशेन
प्रचरेत् । सेनानीगृहे अनीकवद्गुणकाग्निदेवत्यहविरनुष्ठाने
कारण माह— “अग्निर्वा इति । देवानाम् 'अनीकं' सुखम्
'अग्निः', 'सेनायाः' 'अनीकं' सुखं 'सेनानीः' । अस्य रत्न-
हविष्ट सुपपादयितु माह— “एतदा इति । “सेनानीरिति ।
'एतत्' खलु 'अस्य' राज्ञो यजमानस्य 'एकं' 'रत्नं' रत्नवत्
प्रयस्तं गवेषणीयं वस्तु, 'एतेन' तस्य गृहेऽनुष्ठितेनाग्नेय-
यागेन 'तस्मै' सेनान्ये 'सूयते', तेनानुज्ञायत इत्यर्थः । तद्-
गृहगमनेन 'तं' सेनान्यं 'स्वम्' आत्मीयम् 'अनपक्रमिणम्'
अनतिलङ्घनं कृतवान् भवतीति । एव मुत्तरत्रापि व्याख्येयम् § ।

दक्षिणां विधत्ते— “तस्मै हिरण्य मिति ॥ । 'तस्य'
अग्निदेवताकस्य यागस्य अग्निरेतोरूपं 'हिरण्यं' दक्षिणात्वेन
युक्त मित्यर्थः । हिरण्यस्याग्निरेतस्त्व माश्रायते— “आपो वर-

* का० श्रौ० सू० १५. ३. १, २, ३ ।

† 'अरोप्य'—इति ज । 'समारोह्य'—इति मूलपाठः ।

‡ इष्टैवानुपदवस्थमाश्रानां सर्वत्रैवैवं बोध्य मिति भावः ।

§ तै० सं० १. ८. ६. ४ विशेषत आश्रातम् ।

॥ का० श्रौ० सू० १५. ३, १७ ।

अस्य पञ्चम आसन्, ता अग्निरभ्यध्यायत्, ताः समभवत्, तस्य रेतः परापतत्, तद्विरस्य मभवत्”—इति * ॥ १ ॥

द्वितीयदिवसेऽनुष्ठेयं रत्नहविः विधत्ते— “अथ शोभूत इति । पुरोहितस्य गृहे बार्हस्पत्यचरप्रचारे † उपपत्ति माह— “हवस्यतिर्वै देवाना मिति । हवस्यतेदेवपुरोहितत्वात् तदेवत्यो यागः पुरोहितगृहे कर्तुं मुचित इत्यर्थः । “एतदा इत्यादि, गतम् ॥

दक्षिणां विधत्ते— “तस्य श्रितिपृष्ठ इति । श्वेतपृष्ठः । तत् प्रशंसति—“उह्वे”ति । ‘उह्वं दिक्’ हवस्यतिदेवताका, तस्या उपरिभागे ‘अर्यङ्गः’ सूर्यस्य ‘एषः’ परिदृश्यमानः ‘पन्थाः’ मार्गः । स च किरणसम्बन्धात् श्वेतः । अतो हवस्यतियागदक्षिणाभूतस्य गोः श्वेतपृष्ठत्वं युक्तम् ‡ ॥ २ ॥

तृतीयदिवसे कर्त्तव्यं यागं विधत्ते— “अथ शोभूते इति । “सूयमानस्येति । सुन्वतो यजमानस्यैव ‘गृहे’ । अत एवास्मिन् पर्याये एतदा अस्यैकं रत्नम्”—इत्यादिवाक्यानुपन्यासः § । सूयमानपदं यजमानवाचक मित्यभिप्रेत्य सूत्रकृता यजमानपदमेवोक्तम्— “ऐन्द्रो यजमानस्य”—इति ¶ । “अत्रं वा इत्यादि ।

* तै० ब्रा० १. १. ३. ८ । ‘आपो — परापतत्, तद्विरस्य मभवत्”—इति तु तै० सं० ५. ५. ४. १ ।

† “बार्हस्पत्यचरः पुरोहितस्य”—इति का० श्रौ० सू० १५. ३. ४ ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ३. १८ । तै० सं० १. ८. ८. १ ।

§ अस्मिन्नेव वाक्ये पुरस्ताद् (१४३८० ५५०) दृश्यम् ।

¶ का० श्रौ० सू० १५. ३. ५ । ‘ऐन्द्र एकादशकपालः’—इत्यादि शकः । तै० सं० १. ८. ८. १ ।

इन्द्रयजमानयोरेकजात्यभिसम्बन्धात् यजमानश्च गृहे ऐन्द्रस्य
हविषो निर्वीषो युक्तः ॥

दक्षिणां विधत्ते— “तस्य ऋषभ इति ॥” “स ऋषभ
इति । “आयुष्माभ्या मैत्रः”—इति १ प्रागाज्जातत्वात् तद्वत्
ऋषभस्यैन्द्रत्वं प्रसिद्धं मिति ‘हि’-यन्देश्यार्थः ॥ १ ॥

चतुर्यदिवसकर्तव्या मिष्टिं विधत्ते— “अथ ऋभूत इति ।
“महिष्या इति ॥” कृताभिषेकस्य राज्ञो मुण्या ऋषी महिषी ;
तस्या गृहे । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । “इयं वै पृथिवीति । ऐर्वीणां
हविस्सम्पादनद्वारा भोग्यत्वात् पृथिव्यात्मिकाया अपदितेर्देवपत्नी-
त्वम् । “तस्मादिति । यस्माददितेर्देवपत्नीत्वम्, ‘तस्मात्’ तद्दे-
वत्वहविषः पत्नीगृहे निर्वीषो युक्त इत्यर्थः ॥

दक्षिणां विधत्ते— “तस्यै धेनुरिति ॥” ‘तस्यै’ अदित्यै,
तद्देवत्वस्य यागस्येत्यर्थः । “धेनुरिव वा इति । यथा ‘धेनुः’ क्षीरा-
दिरूपान् सर्वान् कामान् दोग्धि, एवम् ‘इयं’ पृथिव्यात्मिका
अदितिः ‘मनुष्येभ्यः’ सर्वान् ‘कामान्’ ‘दुहे’ दुग्धे । दुहेः
“क्षीपस्त आत्मनेपदेषु”—इति ॥ त-क्षीपः । ‘धेनुः’ हि ‘माता’
प्रत्ययप्रसूतत्वात्, तथा ‘इयं’ भूमिरपि ‘मातेव’ ‘मनुष्यान्’
‘विभर्ति’ पोषयति । ‘तस्मात्’ उदीरितरीत्या अदितेर्देवोः,
तत्सम्बन्धात् आदित्यचरोः धेनुर्दक्षिणात्वेन युज्यते ॥ ४ ॥

• का० ऋ० सू० १५. ३. १८ ।

† पुरस्तात् (१२५ प्र० १५०) दृष्टव्यम् ।

‡ का० ऋ० सू० १५. ३. ६ ।

६ का० ऋ० सू० १५. ३. २० । ॥ पा० सू० ६. १. ४१ ।

१ ते० सं० १. ८. ६. ३ अष्टौव मेव ।

पञ्चमदिवसे कर्त्तव्या मिष्टिं विधत्ते — × × × ॥ ३ क ॥

[षष्ठदिवसे कर्त्तव्या मिष्टिं विधत्ते † —] “अथ श्रीभूत इति । ‘ग्रामस्थः’ ग्रामं गच्छतीति ग्रामणीः, वैश्यानां महत्तरः तस्य ‘गृहान्’ । मरुतां सप्तगन्धात्मकत्वात् तद्देवत्वविविधः सप्तसु खपासेषु अर्पणं युक्तं मित्याह — “सप्तकपाल मिति । ग्रामणी-गृहे मारुतकरणं सुभयोर्वैश्वत्वनिवन्धनकृतं मित्याह — “विशो वा इति । ‘विशः’ प्रजाः देवानां मिति शेषः ॥

मासतस्य दक्षिणां विधत्ते — “तस्य दृषविति ‡ । ‘दृषन्’ विन्दुमान्, श्वेतरत्नकणविन्दुयुत इत्यर्थः । दृषत्त्वं प्रयंसति — “भूमा वा इति । ‘दृषतः’-इति षष्ठान्तं गोविशेषणम् । दृषतो गौर्यदक्षि एतद् रुपाणां भूमा इति पदयोजना । तादृशी गवि नामाविधवर्षाणां सद्भावात् रुपाबाहुल्यं मित्यर्थः । भूमान् मेधावत्तस्य विचित्रवर्षस्य गोर्मासतद्विवियोग्यता माह — “विशो वा इति । “भूमो वा इति । भूमा च इति । भूमरूपेव ऋतु वैश्वजातिः ॥ ६ ॥

षष्ठमदिवसकर्त्तव्या मिष्टिं विधत्ते — “अथ श्रीभूत इति § ।

* मत्स्यपुराणानां चतुर्थी भाष्यपुस्तकानां मेकतमेऽपि इत उत्तरपत्र पाठाः पञ्चमकण्ठीयास्याग्रस्यो नावलीक्यते; लिपिकरप्रमाद एवात्र हेतुः स्यात् ।

† का० श्री० सू० १५. १. ८ सूत्रे षष्ठदिवसे ग्रामण्यो विहित इतीहैवावतरादिका पूर्वपूर्ववक्ष्यया सम्भाव्यते; आदर्शेषु तु नास्ति ।

‡ का० श्री० सू० १५. १. १२ । ‘दृषन् = विचित्रो ज्ञीः बर्ह’ — इति च तत्र कर्त्तः । तै० सं० १. ८. ६. ७ ।

§ का० श्री० सू० १५. १. ६ ।

“सत्तुर्गृहानिति । सत्ता नाम यष्टिहस्तोऽन्तःपुराध्यक्षः , सर्वेषां नियन्ता , प्रतिहारावरपर्यायः * । ‘सावित्रं’ सवित्र-देवत्वम् । सत्तुः सवितुश्च असवित्रत्वं साधारणो धर्म इत्याह—
“सविता वै देवाना मिति ॥

दक्षिणां विधत्ते — “तस्य श्वेत इति । ‘श्वेतः’ † शुक्ल-वर्णः ‘अनङ्गान्’ ‡ । श्वेतस्यानङ्गः सवित्रसम्बन्ध भाह—
“एष वा इति । ‘यः’ ‘एषः’ सूर्यः ‘तपति’, ‘एषः’ ‘वै’ सत्तु ‘सविता’, स च सूर्यः , ‘एति’ प्रकर्षप्रकाशादिना जगन्निर्वाहं कुर्वन् सर्वदा सञ्चरति ; ‘अनङ्गान्’ अपि शकट-वद्यवहनादौ ‘युक्तः’ सन् सर्वत्र गच्छति , अतो गन्तृत्व सुभयोः सम्बन्धहेतुः साधारणो धर्मः । श्वेतत्व मनूय स्तौति— यश्च्येत इति । ‘एषः’ सूर्यात्मकः सविता ‘उद्यन्’ उदयन् ‘अस्तं यन् च’ उदयास्तकालेषु ‘श्वेतः’ शुक्लो वर्णः ‘एव हि भवति’ ॥ ७ ॥

अष्टमदिवसकर्तव्या मिष्टिं विधत्ते — “अथ श्वोभूत इति । “सङ्गृहीतुर्गृहानिति § । सङ्गृहीता नाम रथयोजयिता । ‘आश्वि-नम्’ अश्विदेवत्वम् । ‘सङ्गृहीतव्यं’ आश्विनहविषो निर्वापे कारण भाह— “सयोनी इति । ‘हि’ यस्मात् ‘सव्यहृ सारथी’ सव्यहृपदेन सङ्गृहीतोऽयते , स च सारथिश्च ‘सयोनी’ समान-स्यानी , एवम् ‘अश्विनौ’ अपि ‘सयोनी’ सहोत्पद्यते । तौ

* ‘मन्त्रीखेके । मन्त्री दूतो वा । अत्रियार्था श्रुदाज्जातः सत्ता’—इत्यादिः कात्तीयवृत्तिग्रन्थः ।

† अथ सर्वत्रैव श्वेतेति मूलपाठः अतितति भाष्यस्येति ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ३. २३ । तै० सं० १. ८. ६. ८ ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ३. १० । तै० सं० १. ८. ६. ६ ।

द्विविधौ 'समानम्' एकं 'रयम्' 'अधितिष्ठतः' ; "युधं कवी उः पर्यग्निरा रयम्"—इति श्रवणात् ॥ ३ ॥

आग्निनस्य द्विविधो योग्यदर्शितां विधत्ते— "तस्य यमाविति । यमौ सहैवैकस्या मातुर्गर्भादुत्पन्नौ † । यमयोरग्नि-साम्ब माह— "तौ हि सयोनी इति । यमयोरलाभे पञ्चान्तर माह— "यदि यमाविति । 'अनूचीनगर्भौ' अनुक्रमेण पौर्वापर्येण जातगर्भौ । तयोरपि समानयोनित्वं दर्शयति— "ता उ हीति । यौ क्रमेणोत्पन्नौ 'तौ उ अपि हि' 'समानयोनी' मध्ये गर्भान्तरेणाव्यवहितत्वात् ‡ ॥ ८ ॥

नवमदिवसकर्त्तव्या मिष्टि' विधत्ते— "अथ श्लोभुत इति । "भागदुधस्य गृह्णानिति § । यो राशः प्राप्य ‖ षष्ठं भागं प्रजाभ्या गृहीत्वा राशे दोग्धि प्रयच्छति , स भागदुधः ¶ । "पूषा वा इति । 'पूषा' नाम मार्गसंरक्षको देवः , 'देवानां' 'भागदुधः' भागं दोग्धि ; स हि यजमानदत्तानि इर्वीषि मार्गे रक्षोभ्यः संरक्ष्य तान् ** देवान् गमयतीत्यर्थः †† ॥

पौष्णः चक्षुयागे श्यामवर्णं गां दर्शितां विधत्ते— "तस्य

॥ अ० सं० १०. ४०. ६ ।

† का० श्रौ० सू० १५. ३. १४ । 'यमलजौ द्वौ गावौ'—इति कर्कः ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ३. १५ ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ३. ११ ।

॥ 'प्राप्तं'—इति च, ज ।

¶ 'भागदुधो भोजयिता । परिवेष्टा, भागं मंशं दोग्धीति'—
इति च का० वृ० ।

** 'तांस्तान्'—इति ज ।

†† इदमेव पुरस्तान् २. ५. ८ (१५४४० ८५) द्रष्टव्यम् ।

श्याम इति ० । श्यामत्वस्तावक मतिदिशति— “तन्वासा-
विति । ‘बन्धुः’ वाक्यशेषः । कः पुनरसाविति त माह—
“यो ऽसौ त्रिवंशुक्तेष्विति । त्रिवंशुक्ताणि उक्तानि तत्र
द्वितीये , पौष्णचरोर्दक्षिणात्वेन विहितस्य गोः श्यामत्वस्तावकः ;
“स हि पौष्णो यच्छ्यामो वे वे श्यामस्य रूपे इत्यादिः †
यो वाक्यशेषः , सोऽत्रापि समान इत्यर्थः ॥ ८ ॥

यजमानगृहे कर्त्तव्यं दशमं रत्नद्विविधं— “अथ यो
भूत इति ० । ‘अचावापः नाम अचाचां चेता , अचगोप्ता
वा द्यूतकारः ; ‘गोविकर्त्तः’ समयासहायभूतो गो-हिंसको
व्याधः ; तयोश्चभयोर्गृहेभ्यो ‘गवीधुकाः’ ‡ चारक्ष्यगोधूमान्
‘सम्भृत्य’ तैः रुद्रदेवत्वं चरुं ‘सूयमानस्य’ यजमानस्य ‘गृहे’
निर्वपेत् ।। चभयोर्गृहेभ्यो गवीधुकानां युगपत् सन्भरत्वं
प्रयंसति— “ते वा इति । अचावाप-गोविकर्त्त रूपयोर्द्वयोः
सत्तोदनयोश्चैकत्रकरणं सम्यदेतुरित्यर्थः । ‘सम्यदः कामाय’
समृद्धयभिलाषसिद्धयर्थं मिति । अचावाप-गोविकर्त्तसम्भृतेरेवा-
रक्ष्यगोधूमैः रीद्रचरुः ‘कर्त्तव्य इत्यत्रोपपत्ति माह— “यां वा

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ११ । तै० सं० १. ८. ६. १० ।

† इत्येव पुरस्तात् १. ५. ८ (छ० १५४ १२पं०) द्रष्टव्यम् ।

‡ तै० सं० १. ८. ६. ११ ।

§ ‘गवीधुकाः’—इति मूलपाठः ।

॥ ‘द्यूतकारकः’—इति , ‘द्यूताध्यक्षः’—इति च , एवं ‘गोविकर्त्तः’
कर्षुकः अथवा गोहिंसको व्याधः—इति च , तथा ‘गवीधुकाः’ रीद्रि-
मन्थे हव्यविशेषे शुद्धाकाराणि गोधूमप्रायाणि पक्वानि कर्त्तव्या-कोक-
प्रसिद्धानि—इति चेत्तत् सर्वं का० श्रौ० १५. ३. १२ सूत्रवृत्तादियु ।

इमा मिति । ‘सभायो’ सभास्थले द्यूतस्थाने ‘याम् इमाम्’
 पक्षत्वेन ज्ञातां गां ‘अन्ति’ कितवाः * । अत एव चतुर्थ्याध्याये
 आजायते — “एतेष्वेषेणाह गां दीव्यध्व मिति”—इति † ।
 तत्र सूत्रम्— “गा मस्यानीय अन्ति”—इति ‡ । तत्र ताम्
 ‘एतां’ ‘रुद्रः अभिमन्यते’ ; क्रूरकर्मत्वात् । स तस्य रुद्रः
 परम्परया § अधिदेवतात्मकः ॥ इत्याह— “अग्निर्वा इति ।
 अग्निरेव खलु रोदनाद्दुद्रनामा सम्भवः । अतएव तैत्तिरीयके
 अग्निं प्रस्तुत्यान्नातम्— “सोऽरोदीद् यदरोदीत् तद्दुद्रस्य रुद्र-
 त्वम्”—इति ¶ । स च ‘अग्निः’ ‘अधिदेवनं’ द्यूताधिकरणं
 स्थानम्, अधिदेवतात्मकस्याग्नेः अद्यावापान्नाराः ‘त मेव’
 अधिदेवतात्मकं रुद्रम् ‘एतेन’ अद्यावापष्टहसन्भृतगवीधुक्-
 निष्पन्नहविषा ‘प्रीणाति’ तर्पयति । “तस्य ह वेत्यादि । ‘यो
 राजसूयेन यजते’, ‘यो वा’ ‘एतत्’ एतं राजसूयप्रयोगं ‘विद’,
 ‘तस्य गृहेषु’ ‘अनुमता’ अध्वर्युप्रभृतिभिरनुज्ञाता सती ‘गोः
 हन्ते’ गोविकर्त्तॄन् हिंस्यते, अतो गोविकर्त्तृशृङ्गादानीतगवी-
 धुक्का हननाभिमानिनो रुद्रस्य हविष्टे योग्या इत्यर्थः ॥

तस्य रोद्रहविषो दक्षिणां विधत्ते— “तस्य द्विरुप इति ** ।
 ‘यितिवाहुः’ श्वेतवाहुः ‘वा’ भवेत्, श्वेतवाहो ‘वा’ ; वाहो

* ४. ५. २३ इत्यमरम् ।

† उपरिष्ठात् ४. ४. २३ इत्यमरम् ‘गां दीव्यध्व मित्याह’—इति च
 का० श्रौ० सू० १५. ७. १७ ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ७. २० ।

§ ‘परम्परया’—इति च. ज. ॥ ‘अधिदेवतात्मक’—इति च ।

¶ ते० सं० १. ५. १. २ । ** ते० सं० १. ८. ६. ११ ।

वाले वा श्वेतत्वम्, सर्वाङ्गे क्षणावर्ण इति द्विरूपत्वम् । दक्षिणा-
न्तरं विधत्ते— “असिरिति । ‘नखरो’ निःकोषः ‘असिः’
क्षपाणः । ‘वालदान्ना रोमस्तृजा ‘प्रवहम्’ ‘अक्षावपनं’ पात्रम् ;
अक्षा उप्यस्ते अस्मिन्निति ‘अक्षावपनम्’ अक्षस्थानावपनं पात्रम् ।
एवं गौः, असिः, अक्षावपन मिति त्रीण्यपि समुच्चित्य
दक्षिणेत्यर्थः । तथैव कात्यायनः— “त्रिदक्षिणो रौद्रः, शिति-
बाहुशितिवास्तया रन्ध्रतरः, अग्निर्नखरो, वालदामवह मक्षा-
वपनम्”—इति * । किमर्थं नखरोमाक्षपात्रद्वयं दक्षिणात्वेनो-
च्यते ? इति । तत्राह— “एतदु हीति । ‘तयोः’ अक्षावाप-
गोविकर्त्तयोः तद् द्वयं स्वं ‘भवति’ एकैकस्यैकैक मस्ति ;
अतोऽत्र तदुभयसम्बन्धात् तद् द्वयं दक्षिणात्वेन प्रयुज्यत
इत्यर्थः ॥ १० ॥

दूतगृहे कर्त्तव्य माण्यहोमरूप मेकादशं रत्नहविर्विधत्ते—
“अथेति । पालागलो नाम दूतः । तथैव कात्यायनः पाला-
गलस्थाने दूतशब्दं प्रयुक्तवान्— “चतुर्गृहीतं जुषाणो ऽध्वान्यस्त्र
वेत्त्विति दूतस्य”—इति † । आपस्तम्बेन तु यूपविशेषपरत्वेन
व्याख्यातः— “अध्वने स्वाहेति पालागलस्य गृहे जुहोत्यनृत-
दूतं भुवते”—इति ‡ । ‘पालागलम् अनृतवादिनं दूत मिति
भुवते आपार्या इत्यर्थः । अध्वदेवत्वचतुर्गृहीताण्यहोम एवैका-
दशं हविरित्यर्थः ॥

मन्त्रस्वार्थः ;— ‘आण्यं जुषाणः’ आण्यभागं सेवमानः

* का० श्रौ० सू० १५. ३. २७-३० ।

† का० श्रौ० सू० १५. ३. २३ ।

‡ आप० श्रौ० सू० १८. १०. २५ । तत्र ‘पालाककस्य’—इति च पाठः ।

‘अध्वा’ देवता ‘आग्न्यस्य देतु’ आग्न्यं पिबतु । ‘स्वाहा’ द्रुत-
मसु ‘इति’ । द्रुतदृष्टेऽध्वदेवत्वहोमस्य उपपत्ति माह— “प्रहेय-
इति । ‘पालागलः’ द्रुतः ‘प्रहेयः’ राज्ञा प्रेष्यः, प्रस्थाप-
नीयः । प्रेष्यत्व मेवाह— “अध्वान मिति । प्रहितः प्रेषितः
प्रस्थापितः सन् अध्वानं गच्छति, अतोऽध्वसम्बन्धात् तददृष्टे
होमः कार्य इत्यर्थः ॥

तस्य होमस्य दक्षिणां विधत्ते— “तस्य दक्षिणेति । ‘उष्ण-
वेष्टितम्’ ‘उष्ण’-शब्देन * आयुभिधीयते, उच्चविकारैः आयुभिः
‘वेष्टितं’ स्यूतं ‘धनुः’, ‘चर्ममयाः वाणवन्तः’ इषुधयः, ‘लोहितः’
लोहितवर्णः ‘उष्णीषः’ शिरोवेष्टनम् । एतत् सर्वं दक्षिणे-
त्याह— “एतदु हीति । एतावदेव हि ‘तस्य’ द्रुतस्य स्वं
‘भवति’ † ॥ ११ ॥

एतेषां रत्नहविषाम् एकादश सङ्ख्यां प्रशंसति— “तानि वा
एतानीति । सङ्ख्यासाम्यात् त्रिष्टुप्त्वम् । त्रिष्टुभो वीर्यत्व
मिन्द्रेण सहोत्पत्तेरित्यवगन्तव्यम् । ‘एतत्’ एतेन रत्नहविरनुष्ठा-
नेन यजमाने वीर्यं मेव सम्पादितवान् ‘भवति’ । प्रकारान्त-
रेण तदेव प्रशंसति— “तस्यदिति । यथोक्तसेनामीपुरोहित-
महिष्यादयो रत्निनः ; तदभिमानिदेवतानां प्रियायै तानि
हवीषि ; अतस्तददृष्टेऽध्वेव कर्त्ता गत्वा निर्वपेत् । एतैः

* ‘उष्णशब्देन’—इति ज। ‘पुद्गल वेष्टितम्’—इति का० श्रौ० सू० १५.
३. ३१ । ‘पुद्गलशब्देन आयुभिधीयते, अजगरचर्मत्वपरं’—इति कर्कः ।
‘पुद्गलवेष्टितं कोशकारवेष्टितम् (कोशकारः - धनुषः कोठीरचयिता) ;
मयूरपुच्छ इति मिति केचित्—इति का० श्रौ० सू० वृत्तान्तरम् ।

† का० श्रौ० सू० १५. ३. ३१, ३२, ३३ ।

‘रक्षिणां’ इविर्भिर्यागेन सेनामी प्रभृतीनां रक्षानां स्वयं ‘राजा’ भवेत् । ‘तेभ्यः’ तत्सङ्गहार्यम् ‘पतेन’ रक्षहविरनुष्ठानेन ‘सूयते’ प्रेर्यते ॥ १२ ॥

परिहृत्तिगृहे कर्त्तव्यं नैर्ऋतहविर्विधत्ते— “अथ ऋी भूत इति * । ‘परिहृत्ति’-शब्दस्यार्थं माह— “या वा इति । ‘अपुचा’ राजपत्नी केवलं भोगार्था परिहृत्तिः † । इविषो द्रव्यं विदधद्योदकप्राप्त मवचातं निषेधति— “स ज्ञात्माना मिति । नक्षीनिभिन्नानां ज्ञात्माहीनां तण्डुलैः नैर्ऋतं चरुं निर्वपेत् । इवर्गं समन्त्रकं विधत्ते— “स जुहोतीति । जुहोतिषोदितत्वात् स्वाहाकारप्रदानत्वाच्चायं होमो दर्विहोमः । कात्यायनेन तु पञ्चान्तरं सूत्रितम्— “दर्विहोम एव ते निर्ऋत इति ‡ जुहोति, वषट्कृते वा”-इति § । परिहृत्तिगृहे नैर्ऋत-चर्यनुष्ठानस्योपपत्ति माह— “या वा इति । अपुत्रा ऋी न होमेन शमितवान् भवति ॥

तस्य दक्षिणां विधत्ते— “तस्य दक्षिणा कृणा गौरिति । ‘परिमूर्णी’ । “सुच्छा मोहसमुच्छ्राययोः” ॥ । अस्मात् क्रिनि ‘राक्षोपः’-इति ¶ छप्य लोपे, निडा-नत्वे च कृते रूपम् । परिमूढा (अक्षमा **) । ‘पर्यारिणी’ परित आर्त्तिमती,

* ते० सं० १. ८. ६. ३ ।

† ‘परिहृत्ता परिगता निष्कृता ईकारश्चादसः, पुचादिभिः परिहृत्ता’-इति का० ऋी० १५. ३. १४ सू० टी० द्वि० ।

‡ या० सं० ६. ३५. १ ।

§ का० ऋी० सू० १५. ३. १४. १५ । ॥ भा० प० ३० धा० ।

¶ पा० सू० ६. ४. २१ ।

** इह अधिकं परं च पुस्तके ।

व्याधिगृहीता केन चिदङ्गेन अपहृता वा 'कृष्णा गौः , दक्षिणा' ।
अत्र सूत्रम्— “कृष्णापरिमूर्ख्यपहृतीत्तमस्य”-इति * ॥

तेत्तिरीयके तु परिहृत्तिगृहकर्तव्यनैर्कर्तव्यरोः कृष्णा भग्न-
शृङ्गा गौर्दक्षिणात्वेन श्रुता— “नैर्कर्तं चरं परिहृत्तये गृहे
कृष्णानां व्रीहीणां मखनिभिर्वा कृष्णा कूटा दक्षिणा”—
इति † । ‘कूटा’ भग्नशृङ्गा इति हि व्याख्यातम् । दक्षिणा-
भूताया गौर्नैर्कर्तव्ययोग्यता माह— “सा ह्यपीति । जीर्णा
निवृत्तप्रसवा गौः निर्कर्तितगृहीता भवति ॥

इष्ट्यन्ते किञ्चित् कर्तव्यं विधत्ते— “ता माहेति । ‘तां’
परिहृत्तिम् ‘माह’ वदेत् । वाक्यस्थाय मर्थः— ‘अथ’ इदा-
नीम् इतः परं ‘मे’ मम ‘इंगायां’ स्वाम्ये ‘मा वाक्सीः’
मङ्गोऽस्या मा भूरित्यर्थः ‡ । वचनं स्त्रीति—“तदिति । निर्कर्तित-
गृहीतां परिहृत्तिं प्रति एतेन वचनेन ‘पाप्मानम् एव’ अपा-
दते’ अपसारितवान् भवतीति ॥ १३ ॥ ५ [३. १.] ॥

इति श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

माध्यन्दिनशतपथब्राह्मणभाष्ये

पञ्चमकाण्डे तृतीयाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ३४ ।

† तै० सं० १. ८. ६. ३ ।

‡ “परिहृत्तिश्चाह मा मेऽदिशायां वाक्सीरिति”—इति का० श्रौ०
सू० १५. ३. ३५ । ‘ततश्चासी माध्वस्यहं प्रविशति तत्र राशो न
स्वाम्य मिति’—इति तत्र कर्कः ।

(अथ द्वितीयं ब्राह्मणम् .)

उपरिष्ठाद्रुत्तानां सौमारौद्रेण यजते । सु
श्वेतायै श्वेतवत्स्यायै पयसि शृतो भवति तद्य-
दुपरिष्ठाद्रुत्तानां सौमारौद्रेण यजते • ॥ १ ॥

स्वर्भानुर्ह वा ऽन्नासुरः † । सूर्यं तुमसा विव्याध
स तुमसा विव्रो न व्यरोचत तद्य सोमारुद्रा-
विवैतत्तमो ऽपहतां सु एषो ऽपहतपाप्मा तपति
तथो ऽएवैष एतत्तमः प्रविशत्येतं वा तुमः
प्रविशति यदयस्त्रियान् यज्ञेन प्रसजत्ययस्त्रियान्वा
ऽएतद्यज्ञेन प्रसजति शुद्रांस्त्वद्यांस्त्वत् तद्य सोमा-
रुद्राविवैतत्तमो ऽपहतः सो ऽपहतपाप्मैव दीक्षते
तद्यक्वेतायै श्वेतवत्स्यायै पयसि शृतो भवति
कृष्णं वै तुमस्तत्तमो ऽपहन्ति तस्यैषैव श्वेता
श्वेतवत्सा दुक्षिणा ॥ २ ॥

स हैतेनापि यजेत । यो ऽलं यज्ञसे सन्न
यज्ञो भवति यो वा ऽन्ननूचानः सो ऽलं यज्ञसे
सन्न यज्ञो भवति यो न यज्ञो भवति स

* 'युजते'—इति ग । 'युजते' इति घ ।

† 'आसुरः'—इति ग ।

तुमसा वै स तत् प्रावृत्तो भवति तुल्य सोमा-
रुद्रावैतत्तमो ऽपहतः सो ऽपहतपाप्मा ज्योतिरेव
श्रिया युशसा भवति * ॥ ३ ॥

अथ मैत्रावार्हस्पत्यं चक्रं निर्व्वपति । ज्वलति
वा ऽएष यो यज्ञपथादेत्येति वा ऽएष यज्ञ-
पथाद्यदयज्ञियान्यज्ञेन प्रसजत्ययज्ञियान्वा ऽएतद्य-
ज्ञेन प्रसजति शूद्रांस्त्वद्यांस्त्वन्मित्राबृहस्पती वै
यज्ञपथो ब्रह्म हि मित्रो ब्रह्म हि यज्ञो ब्रह्म
हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि यज्ञस्तत् पुनर्यज्ञपथ मपि-
पद्यते सो ऽपि पद्यैव यज्ञपथं दीक्षते तस्मान्
मैत्रावार्हस्पत्यं चक्रं निर्व्वपति ॥ ४ ॥

तस्यावृत् † । या स्वयम्प्रशीर्णाश्वत्यौ शाखा
प्राची वोदीवी वा भवति तुल्यै मैत्रं पात्रं
करोति ब्वरुण्या वा ऽएषा या परशुवृक्षणाथैषा
मेत्री या स्वयम्प्रशीर्णा तस्मात् स्वयम्प्रशीर्णायै
शाखायै मैत्रं पात्रं करोति ‡ ॥ ५ ॥

अथातच्च दधि । विनाट ऽप्तासिच्य रथं

* 'भवति'—इति क ।

† '०हृत्' इति ग । 'वृत्'—इति घ । ‡ 'करोति'—इति क ।

युवत्वावध्य देदीयित वा ऽथाह तदात् स्वय मुदितं
नवनीतं तदाज्यं भवति व्वरुण्यं वा ऽएतद्यन्
मयित मथैतन् मैत्रं यत् स्वय मुदितं तस्मात् स्वय
मुदित माज्यं भवति ॥ ६ ॥

इध्वा तरुडुलान् कुर्वन्ति । स ये ऽग्नीयाः-
सः परिभिन्नास्ते बार्हस्पत्या अथ ये स्थवीयाः
सो ऽपरिभिन्नास्ते मैत्रा न वै मित्रः कं च न
हिनस्ति न मित्रं कश्चन हिनस्ति नैनं कुशो
न कण्टको विभिन्नस्ति नास्य व्रणश्च नास्ति सर्वस्य
ह्येव मित्रो मित्रम् * ॥ ७ ॥

अथ बार्हस्पत्यं चरु मधिप्रयति । तं मैत्रेण
पात्रेणापिदधाति तदाज्यं समयति तत्तरुडुलाना-
वपति स एष ऊष्णैव श्रयते व्वरुण्यो वा
ऽएष यो ऽग्निना शृतो ऽथैव मैत्रो य ऊष्णा
शृतस्तस्मादूष्णा शृतो भवति तयोरुभयोरवदान्नाह
मित्रावृहस्पतिभ्या मनुब्रूहीत्याश्याज्याह मित्रावृह-
स्पतौ यजेति व्वषट्कृते जुहोति ॥ ८ ॥ ३ ॥

॥ इति द्वितीयप्रपाठके षष्ठं ब्राह्मणम् [३.२.] ॥

* 'मित्रम्' इति ग । 'मित्रम्' इति घ ।

अथ सोमारीद्रयागं विधत्ते — ‘उपरिष्ठाद्रजाना मिति * ।
 रत्नहविषा मुपरि स्रष्टहे सोमारीद्रयागः कर्त्तव्यः । स च कः †
 ‘श्वेतवत्सायै श्वेतायै’ । उभयत्र षष्ठार्धे चतुर्थी । शुक्लवत्सायाः
 शक्ताया गोः ‘पयसि’ ‘मृतः’ पक्षो ‘भवति’ ॥ १ ॥

रत्नहविर्भूयोऽनन्तरं विहितं सोमारीद्रयागं मनूयास्यायि-
 कया प्रथंसति— “स्वर्भानुर्हेति । ‘आसुरः’ असुरपुत्रः ‘स्वर्भानुः’
 ‘सूर्ये’ ‘तमसा’ ‘विश्याध’ आच्छादितवान् । ‘धः’ सूर्यः ‘तमसा’
 ‘विशः’ आच्छादितः ‘न व्यरोचत’ नातिप्रकाशवान् जातः ।
 ‘तस्य’ ‘तत् तमः’ ‘सोमारुद्रौ एव’ ‘अपाहताम्’ अपहृत-
 वन्तौ । तत आरभ्य भूर्यो निवृत्ततमस्कः सन् ‘तपति’ नभसि
 दीप्यते । इदानीं तदनुष्ठातुरपि तमसाच्छादनं माह— “तद्यो
 एवैव इति । ‘अयन्नियान्’ अयन्नार्हान् सेनान्यादीन् ‘यज्ञेन’
 ‘प्रसजति’ प्रसक्तान् तत्तद्यानानुष्ठानेन सम्यक्काम् करोतीति
 ‘यत्’ ‘एतत्’ एतेन ‘एषः’ अनुष्ठाता राजन्यः ‘तथा स’ तत्रैव
 सूर्यवदेव ‘तमः प्रविशति’ । ‘तमः वा’ कर्त्तुं ‘एतं’ ‡ सुखमर्त्तं
 ‘प्रविशति’ । सेनान्यादीनां मयङ्गीयत्वं प्रसिद्धं मित्याह— “अय-
 न्नियान् वा इति । ता मेव प्रसिद्धिं दर्शयति— “शूद्रानिति ।
 ‘त्वत्’—इति एकपर्यायः । एकदा ‘शूद्रान्’ सेनान्यादीन्,
 ‘त्वत्’ एकदा ‘यान्’ कांस्येन गोविकर्त्तादीन् हीनजातीनपि
 ‘यज्ञे’ ‘प्रसजति’ । तेन अयन्नियसम्बन्धेन तमः प्रविशतीति
 अतः ‘तस्य’ यष्टुः तत्राविधं तमः ‘सोमारुद्रौ एव’ ‘एतत्’
 एतेन चक्षुषा प्रीणीतौ ‘अपहृतः’ विनाशयतः । ततः पाप-

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ३६ । तै० सं० १. ८. ८. १४ ।

† ‘एन’—इति च, ज ।

लेशासंस्पृष्टः सन् 'दीक्षते' दीक्षार्हो भवतीत्यर्थः । श्वेतापयसि
अपयं प्रशंसति—“तद्यदिति । ‘तद्’ ‘यत्’ यदि, ‘तमो नाम
क्षणं’, श्वेतवत्सायाः श्वेतायाः शुक्लवर्णे ‘पयसि’ अपयसि
क्षणरूपं तमः अपसारितवान् भवतीत्यर्थः ॥

यस्याः पयसि चरुः पक्वः, ता मेव दक्षिणात्वेन विधत्ते
—“तस्यैषेवेति * ॥ २ ॥

(प्रसङ्गात् †) फलान्तरायाश्च होमस्य वाद्यप्रयोगं दर्श-
यति — “स हैतेनापीति । ‘अपिः’ भिन्नक्रमः । ‘सोऽपि’
‘एतेन’ सोमारोद्रेण चरुणा ‘यजेत’ । स इत्युक्तं क इत्याह ऋ
— ‘यः’ यज्ञियः पुरुषः ‘यशसे’ यशसा प्राप्तये ‘अलं सन्’
समर्थो योग्यो भवन्नपि ‘अयशः’ कीर्तिरहितः ‘भवति’ । यच्छ-
ब्दार्थं विशिनष्टि—“यो वा अनूचान इति । साङ्ख्यवेदाध्यायी
‘अनूचानः’, ‘सः’ ‘यशसे’ ‘अलं’ योग्यो भवन्नपि ‘अयशः’
यशोरहितो ‘भवति’ । ‘यः’ तु यशोरहितः, ‘सः’ ‘तमसा’
‘प्राहृतः’, ‘तस्य’ ‘एतत्’ एतेन हविषा ‘सोमारुद्रौ एव’ कीर्त्स्न-
भावरूपं ‘तमः’ ‘अपहृतः’ ‡ तं कीर्त्तिमत्त्वं कुरुत इत्यर्थः ;
‘सः’ यजमानः अयशोरूपतमसा वियुक्तः सन्, ज्योतिरात्मको
भूत्वा ‘त्रिया’ सम्यदा ‘यशसा’ ओपलक्षितो भवति ॥ ॥ ३ ॥

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ३७ ।

† नास्म्येतत् परं अ-पुस्तकादन्यत्र ।

‡ ‘सः कः १’—इत्येव च ।

§ ‘अपहृतः’—इति च ।

॥ ‘अनूचानोऽप्ययशो यजेत’—इति का० श्रौ० सू० १५. ३. ३८ ।

इत उत्तरम्वेतत्तत्र ३६ सूत्रम्—‘किंवासा वाधन्तु’—इति । ‘किंवासा-
शब्देन वाधिविशेष उच्यते, तदवाध मिच्छन् यजते । तु-शब्द-
अर्थे’—इति तद्वृत्तिः ।

विधत्ते—“अथ मैत्रेति । ‘मैत्रावाहस्यत्वं’ मित्राहस्यतिदेवत्वं
‘चरु’ निर्वपेत् ० । देवतासम्बन्धं प्रशंसति— “हस्तति वा इति ।
अयन्नियानां सेनाभ्यादीनां यज्ञे प्रसञ्जन मेव यज्ञपथादप-
गमन मित्यर्थः । मित्राहस्यत्योर्यज्ञपथात्ककत्वं निर्वक्ति—
“ब्रह्म हि मित्र इति । ‘ब्रह्म’ वेदः , तदेव हि ‘यज्ञः’ ;
तत्साध्यत्वात् यज्ञ एव पन्थाः । “यज्ञपथ मिति । समासं
विदधित्वा , तयोः परस्परया यज्ञरूपत्वोक्तिः । “तत् पुन-
र्यज्ञेति । ‘तत्’ तस्मात् यज्ञात्ककमित्राहस्यतिदेवत्वयागानु-
ष्ठानात् पुनर्यज्ञपथं प्राप्य ‘दीक्षते’ दीक्षां कर्तुं मर्हतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

तस्य चरोरनुष्ठानप्रकारं वक्तुं प्रतिजानीते— “तस्याहदिति ।
‘तस्य’ मैत्रावाहस्यत्वयागस्य ‘पाहत्’ क्रिया , अनुष्ठानप्रकारो
वक्ष्यत इति शेषः । ‘स्वयम्भयीणां’ स्वय मेव भग्ना , ‘प्राची’
प्रागायता , ‘उदीची’ उदगायता ‘वा’ वा ‘शाख्यी’ अश्वत्यश्व
‘शाखा’ ‘भवति’, तस्याः शाखातः ‘मैत्रं’ मित्रसम्बन्धिचरु-
पाकायै ‘पात्रं’ कुर्यात् १ । स्वयम्भग्नाया मैत्रत्वं व्यतिरेक
पूर्वं सुपपादयति— “वरुण्या वा एवेति । ‘या’ शाखा ‘परशु-
हक्षा’ हिक्का व्रश्चनेन , सा हिंसितत्वाद् ‘वरुण्या’ वरुण-
देवत्या ; स्वयम्भम्नपत्रा तु मित्रार्हा , हिंसाविरहात् ; सर्व-
सुहृत्वाभितदेवस्य परशुच्छिन्नशाखानिर्मितं पात्र मयोग्य
मित्यर्थः ॥ ५ ॥

मैत्रचर्वर्थं माग्यकरणं विधत्ते— “अथातथ्येति । पयो-
विशेषस्तैत्तिरीयके श्रुतः— “श्वेतायै श्वेतवक्षायै दुग्धे स्वयं

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ४० । तै० सं० १. ८. ६. १३

† का० श्रौ० सू० १५. ३. ४१ क ।

मूर्त्ते”-इति * । तादृशं पयः ‘घातय’ घातयनद्रव्येण ‘दधि’ कृत्वा ‘विनाटे’ चर्ममये पात्रे इतो ‘घासिष्य’, ‘रधं’ ‘युक्ता’ चश्वैः संयोज्य, ‘घावध्व’ दधिपूर्णं विनाटं रथे सम्बध्व, ‘देदीयितवे’ रथधावनाय ‘घाह’ नियुञ्जीत । दीतेर्वा गतिकर्मणो यङ्लुगतात् कृत्यार्थं तवैप्रत्ययः । तत्र रथधावनेन दध्नी यत् स्वयं मुदितम् मयन मन्तरेण निध्वंसं, नवनीतं, तदेव स्वयं मेव विलीनं सत् घान्यं भवति † । घावध्व-कारणप्रकारस्थापस्तम्बेन विशद उक्तः— “श्वेतां श्वेतवत्सा मामस्ये इतो दुहन्ति, तत् स्वयं मूर्त्ते संयोगेन परिवहन्ति, तत् स्वयं मथितं मातपे विवजन्ति, तत् स्वयं विलीनं माज्यं भवति”-इति ‡ । स्वयमुदिताज्यस्य मितयोज्यत्वं व्यतिरेक-मुखेन दर्शयति— “वरुण्य मिति । यन्मन्यननिष्पन्नं माज्यं तद् ‘वरुण्यम्’ उपद्रवकारिणो वरुणस्य योज्यम्, न तु सर्व-सुहृदो मितस्य । यत्तु उदीरितरूपं स्वयमुदितं तन्मन्यनरूपस्य हिंसनस्य विरहात् मैत्रम् ॥ ६ ॥

देवतादयस्य पृथक् चरोः अपचं विधित्तुः तण्डुलानां द्वेधाकरणं विधत्ते— “द्वेधेति । ‘ये’ ‘अचीयांसः’ अचुतराः ‘परिभिन्नाः’ क्षिप्वायास्तण्डुला, ‘ते’ वृहस्पतिदेवत्वाः कर्त्तव्याः । ‘ये’ ‘स्यवीयांसः’ स्त्रुततराः ‘अपरिभिन्नाः’ अक्षिप्वायाः

* तै० सं० १. ८. १३ ।

† ‘विनाटो वृतिर्मेशक इति प्रसिद्धः । विनाटे दध्नासेकः सुख-बन्धनम् रथे स्थापनम् रथधावनम् आम्बोलायमानेन नवनीतं जायते, तदानीं चरुधाकार्यं घासम्’-इति टीप्पनी ।

‡ आप० श्रौ० सू० १८. ११. ६-६ ।

अपूर्वीकृताः, 'तं' मित्रदेवत्वाः कर्तव्याः ७ । मैत्राणां मभि-
 कृतं प्रशंसति— “न वै मित्र इति । 'मित्रो' देवः 'कश्चन'
 प्राणिनं 'न हिनस्ति' ; 'मित्रम्' अपि 'न कश्चन हिनस्ति' ।
 'एनं' मित्रं 'कुशः' दर्भो वा 'कण्टकः' वा 'न भिनस्ति'
 न विध्यति ; अत एव तस्य 'व्रणः' अपि 'नास्ति' । सर्वस्य
 मित्रत्वादिति हेतु माह— ‘सर्वस्य ह्येवेति । पुंलिङ्गो मित्र-
 शब्दो देवतावाची, नपुंसकलिङ्गसु बहुवचनः ॥ ७ ॥

अपणप्रकारं विधत्ते— “अथ बार्हस्पत्य मिति । 'बार्ह-
 स्पत्यं चरुम्' अधिग्नित्य, अग्निमध्ये स्थाप्या अधिग्नितायां
 बृहस्पत्यर्थास्तण्डुलानोप्य, 'तं' चरुम् अग्नित्यग्राह्यानिर्मितेन
 'मैत्रेण पात्रेण' 'अपि'-दध्यात् १ । 'तत्' तस्मिन् पात्रे
 स्वयं सुत्पन्नम् 'आज्यम्' 'आनयति' आसिञ्चेत् । 'तत्' तत्र
 स्थविष्ठान् अपरिभिन्नात् मैत्रान् 'तण्डुलान्' 'आ'-वपेत् । 'स
 एवः' ३ मैत्रचरुः “जपन्नेव' 'अप्यते' पच्यते § । 'अग्निना'
 'मृतः' पक्वो 'वरुणः', दाहप्रयुक्तहिंसासम्बन्धात् 'वरुणः'
 वरुणाहो न मित्रार्हः । 'जपन्ना मृतः तु 'मैत्रः' मित्र-
 देवत्वो युक्तः, दोषविरहात् ।

एवं पृथक्-अपण मभिधाय देवता-प्रदाने साहित्यं विधत्ते
 —“तयोरुभयोरिति । 'तयोरुभयोः' चर्वोर्दधिपयसोर्दार्शिकयो-
 रिव एकैकस्माद् द्विर्द्विरवयवन् शुद्धां सहावदानं कुर्वन् “मित्रा-

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ३२, ३३ ।

† का० श्रौ० सू० १५. ३. ३१ ख ।

‡ 'स एव'—इति च ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ३. ३३ ।

सहस्रतिभ्या मनुब्रूहि”-‘इति’ एवं संबुज्ज * अनुवाक्याप्रैर्ष
ब्रूयात् ; एवं ‘यजेति’ याज्याप्रैवेऽपि ‘वधट्कते’ सैव
मत्तेपः † ॥ ८ ॥ ६ [१. २.] ॥

इति श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

माध्यन्दिनशतपथब्राह्मणभाष्ये

पञ्चमकाण्डे तृतीयाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

(अथ तृतीयं ब्राह्मणम् .)

स वै दीक्षते । सु उपवसुथे ऽग्नीषोमीयं
पशु मालभते तस्य व्वपया प्रचर्याग्नीषोमीय मेका-
दशकपालं पुरोडाशं निर्व्वपति तदनु देवस्वाष्ट-
इवीष्णि निरुप्यन्ते ॥ १ ॥

सवित्रे सत्यप्रसवाय । द्वादशकपालं वाष्टा-
कपालं वा पुरोडाशं निर्व्वपति प्राशुकानां
व्रीहिणां सविता वै देवानां प्रसविता सविद्व-

* ‘मंस्तुक्’-इति ज ।

† “एकं दानम्, गौर्दक्षिणा”-इति का० श्रौ० सू० १५. ३. ४५ ।

‘स चाय मेक एव यागः मैत्रावाहैस्तुक् इति समुदायात् तद्वितोत्पत्तेः ;
अतश्च एकं प्रदानम्, अर्द्धाद्विकया चावदानप्रदानम्’-इति तत्र
कर्कोपाध्यायः ।

प्रसूतः स्वया ऽइत्यथ यत् प्राशुकानां व्रीहीणां
क्षिप्रे मा प्रसुवानिति * ॥ २ ॥

अथाम्नये गृहपतये । अष्टाकपालं पुरोडाशं
निर्व्वपत्याशूनां श्रीर्व्वे गार्हपतं यावतो यावत्
ईष्टे तदेन मग्निरेव गृहपतिर्गार्हपत मभि परिणय-
त्यथ यदाशूनां क्षिप्रे मा परिणयानिति † ॥ ३ ॥

अथ सोमाय व्वनस्पतये । श्यामाकं चरुं
निर्व्वपति तदेन॑ सोम एव व्वनस्पतिरोष-
धिभ्यः सुवत्यथ यच्छामाको भवत्येते वै सोम-
क्षौषधीनां प्रत्यक्षतमां यच्छामाकास्तस्माच्छामाको
भवति ‡ ॥ ४ ॥

अथ बृहस्पतये व्वाचे । नैवारं चरुं निर्व्व-
पति तदेनं बृहस्पतिरेव व्वाचे सुवत्यथ यन्नैवारो
भवति ब्रह्म वै बृहस्पतिरेते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते
यन्नीवारास्तस्मान्नैवारो भवति ॥ ५ ॥

अथेन्द्राय ज्येष्ठाय । हायनानां चरुं निर्व्व-

* 'प्रसुवानिति'—इति क । 'प्रसुवानिति'—इति ग ।

† 'परिणयानिति'—इति क । 'परिणयानिति'—इति ग ।

‡ 'भवति' - इति क । एव मिहोत्तरत्रापि ।

पति तदेन मिन्द्र एव ज्येष्ठो ज्यैष्ठा सभि परि-
णयत्यथ यद्वायनानां भवत्यतिष्ठा वा ऽएता
शोषधयो यद्वायना अतिष्ठो वा ऽइन्द्रस्तस्माद्वाय-
नानां भवति ॥ ६ ॥

अथ रुद्राय पशुपतये । रौद्रं गावेधुकं
चरुं निर्व्वपति तदेनं रुद्र एव पशुपतिः
पशुभ्यः सुवत्यथ यद्गावेधुको भवति व्वास्तव्यो
वा ऽएष देवो व्वास्तव्या गवेधुकास्तस्माद्गावेधुको
भवति ॥ ७ ॥

अथ मित्राय सत्याय । नाम्बानां चरुं
निर्व्वपति तदेनं मित्र एव सत्यो ब्रह्मणे सुव-
त्यथ यन्नाम्बानां भवति व्वरुण्या वा ऽएता
शोषधयो याः कृष्टे जायन्ते ऽथैते मैत्रा यन्नाम्बा-
स्तस्मान्नाम्बानां भवति ॥ ८ ॥

अथ व्वरुणाय धर्मपतये । व्वारुणं यवमग्रं
चरुं निर्व्वपति तदेनं व्वरुण एव धर्मपतिर्धर्मस्य
पतिं करोति परमता वै सा यो धर्मस्य पति-
रसद्यो हि परमतां गच्छति त् हि धर्मं ऽउप-
यन्ति तस्माद्वरुणाय धर्मपतये ॥ ९ ॥

अथाग्नीषोमीयेन पुरोडाशेन प्रचरति । तस्या-
निष्ट एव स्विष्टकृद् भवत्यथैतैर्हविर्भिः प्रचरति
यदैतैर्हविर्भिः प्रचरति ० ॥ १० ॥

अथैनं दक्षिणे बाहवभिपद्य जपति । सविता
त्वा सवानां सुवता मग्निर्गृहपतीनां सीमो
ध्वनस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्व्याव ऽइन्द्रो ज्यैष्ठ्याय
रुद्रः पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपती-
नाम् ॥ ११ ॥

इमं देवाः । असपत्नं सुवध्व मित्तीमं देवा
अभातव्यं सुवध्व मित्येवैतदाह महते चत्राय
महते ज्यैष्ठ्यायेति नात्र तिरोहित मिवास्ति
महते आनराज्यायेति महते अनानां † राज्याये-
त्येवैतदाहेन्द्रस्येन्द्रियायेति वीर्यायेत्येवैतदाह यदा-
हेन्द्रस्येन्द्रियायेतीमं समुष्य ‡ पुत्रं समुष्यै पुत्रं मिति
तदादेवास्य जन्म तत एवैतदाहास्यै विश्व ऽइति
यस्यै विश्वो राजा भवत्येष वोऽमी राजा

० 'प्रचरति'—इति क ।

† 'आनानां'—इति ख ।

‡ 'समुष्य'—इति क, ख ।

सोमो ऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति तदस्मा
 ऽद्भुदं सर्वं माहं करोति ब्राह्मणं मेवापोहरति
 तस्माद् ब्राह्मणो ऽनाद्यः सोम राजा हि
 भवति ॥ १२ ॥

एता इ वै देवाः * सव्येशते । तस्माद् देवस्यो
 नाम तदेन मेता एव देवताः सुवते ताभिः सूतः
 श्वः सूयते ॥ १३ ॥

ता वै दिनामन्यो भवन्ति । इन्द्रं वै ध्वीर्यं
 ध्वीर्यवत्यः सुवान्ता ऽहुति तस्माद् दिनामन्यो
 भवन्ति † ॥ १४ ॥

अथाहाम्नये स्निष्टकृते ऽनुब्रूहीति । तद्यद्-
 न्तरेणाहुतौ ऽएतत् कर्म क्रियत ऽएष वै प्रजा-
 पतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता
 एतम्वेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते तदेनं मध्यत एवै-
 तस्य प्रजापतेर्दधाति मध्यतः सुवति तस्मादन्त-

* 'देवताः'—इति क, क ।

† 'भवन्ति'—इति क ।

रक्षाहुती ऽपतत् कर्म क्रियत * ऽथाश्राव्याहान्ये
स्विष्टकृते मेष्ट्येति व्युष्टकृते कुहोति ॥ १५ ॥ ७ ॥

॥ इति द्वितीयप्रपाठके सप्तमं ब्राह्मणम् [३. ३.] ॥

एवं पवित्रास्वात् प्रथमसोमयागादनन्तरभावीनि धानुमता-
दीनि इष्टिदर्विहोमात्मकानि संवत्सरपर्यन्त मनुष्ठेयानि कर्मा-
ण्यनुष्ठातानि †, अथ द्वितीयस्याभिषेचनीयास्यस्य सोमयागस्य
प्रयोगोऽभिधास्यते; तत्राभिषेचनीयस्य चोदकपाता दीक्षा माह—
“स वै दीक्षत इति । तत्कातः सूत्रे दर्शितः — “काश्वगुनीपञ्च-
यजनीयेऽभिषेचनीयाय दीक्षते”—इति ‡ ।

देवसुवां इवींषि विधिक्षुश्लेषा मन्मीषोमीयपशुपुरोडाशानन्तर-
भावित्वं वक्तु माह— “स उपवसन्न इति । ‘उपवसन्नः’ सुत्या-
दिवसात् पूर्वं महः । मन्मीषोमीयं पशुपुरोडाशं निरूप्य, तदनु
देवसुवां इवींषि निर्वपेत् § । सुवसन्ननुज्ञानस्तीति सुवः, देवाश्च
ते सुवसेति देवसुवः, तेषां ‘देवस्राम्’; “योः सुपि”—इति ॥

* ‘क्रियत’—इति क. ख ।

† पुरस्तात् २५० ३३०० २ककीतः (१२१ ए०) अट्ठमम् ।

‡ का० श्री० ख० १५. ३. ४६ । ‘काश्वगुन्याः पचेऽतीति यद् मन्म-
नीयम्, तच्च दीक्षा ; शुक्लप्रतिपदीकरणे’—इति तद्वृत्तिः ।

§ का० श्री० ख० १५. ४. १—३ । “देवसुवा मेतानि इवींषि
भवन्ति”—इत्यादि तै० ब्रा० १. ७. ४ अट्ठमम् ।

॥ पा० ख० ६. ३. ५५ ।

यथादेशः । प्रसविष्टत्वं चेवा मान्नायते— “देवसुवा मेतानि
हवीर्वि भवन्ति , एतावन्तो वै देवानां सवाः , त एवास्मै सवान्
प्रयच्छन्ति , त एनं सुवन्ते”—इति * ॥ १ ॥

तत्र प्रथमं सावित्रं हविर्विधत्ते — “सवित्रे सत्यप्रसवायेति † ।
‘सत्यप्रसवाय’ अमोघाभ्यनुज्ञाय ‘सवित्रे’ ‘प्राशुकानाम्’ प्रकर्षेण
प्राशु शीघ्रं पच्यमानानां पुनःप्रकृष्टानां ब्रीहीणाम् ‡ । रीफस्व
हान्दसो सत्वनिर्देशः । सविष्टदेवतासम्बन्धं प्रशंसति — “सवि-
तेति । ‘सूये’ सत्रं करवाणि । प्राशुकब्रीहिसाध्यत्वं प्रशंसति—
“अथ यदिति । ‘क्षिप्रे’ क्षिप्रकाले ‘मा’ मां ‘प्रसुवान्’ । सविष्ट-
देवत्याः प्राशुका ब्रीहयः ; प्रसुवन्तु प्रेरयन्त्विति प्राशुकत्वम् । प्रसु-
वानिति, प्रपूर्वात् सुवर्तल्ल्यादागमे सेरिकारसोपे कृते रूपम् ॥ २ ॥

द्वितीयं हविर्विधत्ते— “अथामय इति । ‘गृहपतये’ गृह-
पतित्वगुणकाय ‘अग्नये’ ‘आशूनां ब्रीहीणां ‘पुरोडाशं’ निर्व-
पेत् । “आशूना मिति § । प्राशुकाः पुनःप्रकृष्टा ब्रीहय इत्यु-
क्तम् , ततोऽप्यधिककाले पच्यन्ते पच्यमानाः षष्टिका ब्रीहय
प्राशवः । तेषां माशुत्वं च त्रिचतुरमासनियतपरिपाकब्रीह्य-
पेक्षम् । गृहपतिपदं प्रशंसति — “श्रीर्वा इति । ‘श्री.’ खलु
‘गार्हपतं’ गृहपतित्वं मेव ; तस्माद् यजमानो ‘यावतः’ धनस्य
‘दृष्टे’ ईक्षरो भवति । ‘तद्’ ‘गार्हपतं’ गृहपतिसम्बन्धि

* तै० ब्रा० १. ७. ४ । ‘देवसुवाम्’—‘देवसुवाम्’—इति शुक्लसूक्तयोर्भेदः ।

† का० श्रौ० सू० १५. ४. ५ । तै० सं० १. ८. १०. ३ ।

‡ पूर्वं हिमाः सक्तः पुनराशु प्ररोहन्तीति पुनराशुका इत्यर्थे
प्राशुकाः हान्दमः—इति का०—टीप्पणी ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ४. ६ । तै० सं० १. ८. १०. १ ।

सर्वे वसुजातम् 'अभि' 'एनं' यजमानं गृहपतिगुणकोऽग्निः
'परिणयान्' परिणयति प्रापयति । व्रीहीणा माशुत्वं प्रशंसति—
“अथ यदिति । 'क्षिप्ते' क्षिपं 'मा' मां परिणयेयुः 'इति' अतो
होराशुभिरेव हविः कर्त्तव्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

तृतीयं हविविधत्ते— “अथ सोमायेति ७ । 'वनस्पतये'
वनाना मोषधीनां पतिः वनस्पतिः । पारस्करादित्वात् सुट् ।
तस्मै 'सोमाय' श्यामाकप्रकृतिकं 'चरु' निर्वपेत् । देवता-
सम्बन्धं प्रशंसति — “तडेन मिति । श्यामाकानां सोमार्हत्वं
मुपपादयति— “अथ यच्छ्यामाका इति । 'श्यामाका इति यत्',
'एते' खलु 'मोषधीनां' मध्ये 'सोमस्य' 'प्रत्यक्षतमां' अतिशयेन
प्रत्यक्षं रूपमित्यर्थः ॥ ४ ॥

चतुर्थं हविविधत्ते — “अथ बृहस्पतये इति ८ । 'वाचे'
वाग्रूपायतत्वेन नैवारचरुणा पीतो 'बृहस्पतिरेव' 'एनं' यजमानं
'वाचे' 'सुवति' अनुजानाति । “अथ यज्ञवारो भवति”—इत्या-
दिकं वाजपेये व्याख्यातम् ॥ ५ ॥

पञ्चमं हविविधत्ते— “अथेन्द्रायिति ९ । ज्येष्ठत्वगुणकाये-
न्द्राय 'हायनानां' संवत्सरपक्वानां रक्तशालीनां 'चरु' निर्वपेत् ।
संवत्सरपक्वानां ज्येष्ठगुणकेन्द्रयोग्यत्वं मुपपादयति— “अथ यज्ञाय-
नाना मिति । 'हायनाः' संवत्सरपक्वा व्रीहय इति । 'यत्'

* का० श्रौ० सू० १५. ४. ८ । तै० सं० १. ८. १०. २ ।

† का० श्रौ० सू० १५. ४. ९ । तै० सं० १. ८. १०. ४ ।

‡ पुरस्तात् ५१ पृ० १५ पं० दृश्यम् ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ४. १० । तै० सं० १. ८. १०. ५ ।

॥ पा० सू० ३. १. १४८ दृश्यम् ।

‘एताः’ ‘अतिष्ठाः’ अतीत्य लिङ्गस्यः ‘ओषधयः’ चिरकालेन
पाप्मात् ‘इन्द्रः’ अपि ‘अतिष्ठः’ • सर्वानतिक्रम्य स्थितः † ‡ § ॥

षष्ठं हविर्विधत्ते— “अथ रुद्रायेति ¶ । ‘पशुपतये’ पशु-
पतिगुणकाय ‘रुद्राय’ । रौद्र मिति तद्वितेन विहित एव
रुद्रसम्बन्धः, पुनः ‘पशुपतये’-इति विशेषसम्बन्धाय ‘रुद्राय’-
इति चतुर्थी उक्ता । पशुपतिपदं प्रशंसति— “तदेन मिति ।
‘तत्’ तेन हविषा एनं सुन्वन्तं ‘पशुपतिः रुद्र एव’ ‘पशुभ्यः’
तदर्थं ‘सुवति’ प्रेरयति, पशुमन्तं करोतीत्यर्थः । ‘वास्तव्यः’-
इत्यादि पूर्ववद् व्याख्येयम् ॥ ७ ॥

सप्तमं हविर्विधत्ते— “अथ मित्रायेति § । ‘सत्याय’ सत्य-
गुणकाय ‘मित्राय’ ‘नाम्नानां’ नाम्ना नाम अकष्टपण्याः स्वय-
न्नाता व्रीहयः । नाम्नानां मित्रयोग्यत्वं सुपपादयति— “अथ
यन्नाम्नाना मिति । अकष्टवेद्योत्पन्नाः ‘ओषधयः’ ‘वरण्याः’
कर्षणादिलक्षणहिंसासम्बन्धात् वरणाङ्गीः, अकष्टपण्यास्तु तद्विर-
हात् ‘मैत्राः’ ॥ ८ ॥

अष्टमं हविर्विधत्ते— “अथ वरुणायेति || । ‘धर्मपतये’
धर्मपतिगुणकाय ‘वरुणाय’ ‘यवमयं धरु’ निर्वपेत् । रौद्र

• ‘अतिष्ठाः’-इति च, ज ।

† ‘तिष्ठति’-इति च ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ४. ११ । ‘गावेधुक्चरुर्मवति’-इति
१. १८ अष्टमम् । ते० सं० १. ८. १०. ६ ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ४. १२ । ‘अकष्टपण्याः’-इति । ते०
सं० १. ८. १०. ७ ।

|| का० श्रौ० सू० १५. ४. १३ । ‘यवमयचरुर्मवतीति शेषः’
-इति १. २७ अष्टमम् । ते० सं० १. ८. १०. ८ ।

मिति वदु वाच्यमिति व्याख्येयम् । 'तत्' तेन 'एनं' यजमानं तादृशो 'वसुधः' 'धर्मस्य पतिः' कुर्यात् । धर्मपतित्वं प्रशंसति— "परमतेति । 'यः' पुमान् 'धर्मस्य पतिः' 'असदृ' भवेत्, 'सा वै' 'परमता' परमत्वम् । तदेव विवृणोति— "यो ह्यीति । 'तं' परमं 'धर्मे' 'उपयन्ति' प्राप्नुवन्ति ॥ ८ ॥

एतेषां निरुक्तानां इविषां प्रचरणकालं विधत्ते— "अद्याग्नीषोमीयेणेति । ओदकप्राप्तेन अग्नीषोमीयपशुपुरोडाशेन प्रचर्य तदीयस्विष्टकृतः प्राक् एतेर्हविर्भिर्यजेतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

विधत्ते— "अद्येन मिति । 'अद्य' देवसुवा इविर्यागानन्तरं स्विष्टकृतः पूर्वम् 'एनं' यजमानं 'दक्षिणे बाहौ' 'अभिपद्य' गृहीत्वा 'जपति', अध्वर्युरिति शेषः । सूत्रम्— "उत्तमेन चरित्वा सविता त्वेत्याह यजमान बाहुं दक्षिणं गृहीत्वा"—इति ७ ।

मन्त्रस्यार्थः †;— हे यजमान ! 'त्वा' त्वां 'सविता' 'सवानां' प्रसवानां स्वामित्वेन 'सुवताम्' अनुजानातु । तथा 'अग्निः' अन्येषां 'गृहपतीनाम्' ईश्वरम् अनुजानातु । 'त्वाम्'—इत्यनुषक्तः । एव मुत्तरत्रापि त्वां सुवता मिति योज्यम् । 'वाचे', 'ज्येष्ठाय' इत्यादौ तादर्थ्ये चतुर्थी । 'मित्रः सत्यः'—इत्यत्र सत्यशब्दात् चतुर्थ्यर्थे सुः, सत्यायेत्यर्थः ‡ ॥ ११ ॥

परोक्षवदुक्ता, अथ प्रत्यक्षवदाह— "इमं देवा इति § । हे 'देवाः !' सवित्रादयः 'इमं' यजमानम् 'असपन्नं' यत्पुरहितं

• का० शौ० सू० १५. ३. २३ ।

† तत्पाठस्तु वा० चं० ८. ३८. १ ।

‡ पा० सू० ७. १. ३८ दृष्टव्यम् ।

§ वा० चं० ८. ३०. १ ।

‘सुवध्वम्’ अनुजानीत । तथा ‘महते चत्वाय’ अतिप्रभृताय
 चतुर्विधकुलाय, ‘महते ज्यैष्ठ्याय’ अप्रतिहतनियमसामर्थ्यायेत्यर्थः ।
 ‘महते जानराज्याय’ जनसम्बन्धिं सद्राज्यं तत्र सागरपर्यन्तभूमि-
 विषयत्वात्, महत्सर्वभौमत्वाय । ‘इन्द्रस्य’ सम्बन्धिने ‘इन्द्रि-
 याय’ वीर्याय ‘इमम्’ एतन्नामानं यजमानम्, ‘अमुष्य’ पितुः
 ‘पुत्रम्’, ‘अमुष्यै’ अमुष्या मातुः पुत्रम्, सुवध्व मित्यनुषङ्गः ।
 ‘अस्यै’ अस्याः ‘विशः’ प्रजायाः ‘राजा’, एष यजमान इत्यर्थः ।
 प्रजा अपि सम्बोध्याः— “एष इति । ‘अमी’-इति सम्बोधन-
 प्रथमाबहुवचनान्तम् । अदःशब्दस्थाने जनपदनाम सम्बोधन-
 प्रथमाबहुवचनान्तं गृह्णीयादित्यर्थः । तत एवामी इत्यस्य स्थाने
 भरतपदं प्रक्षिप्य पठितं बोधायनेन— “अथैनं रत्निभ्य आवे-
 दयति, एष वो भरतां राजा”—इति । आपस्तम्बेन तु राज-
 विशेषेण जनपदनामग्रहणं मुक्तम्— “अथैनं रत्निभ्य आवेदयति,
 एष वो भरतां राजित्येष वः कुरवो राजिति कौरव्य मेष वः पञ्चाला
 राजिति पाञ्चाल मेष वः कुरुपाञ्चाला राजिति वा कुरुपञ्चाल
 मेष वो जनता राजित्यन्धान् राज्ञः”—इति * । कात्यायनेन
 त्विदं सर्वं सङ्गृह्योक्तम्— “यस्याद्य जाते राजा भवति देशस्या-
 नवस्थितत्वात्”—इति † । हे प्रजाः ! ‘वः’ युष्माकम् एष राजा,
 एनं स्वामिनं यधेरितं सेवध्व मित्यर्थः । ‘ब्राह्मणानां मन्त्राकं’
 ‘सोमः’ एव ‘राजा’, न तु चतुर्विध इत्यर्थः ॥

* व्याप० श्रौ० सू० १८ १२. ७ । ‘सोमोऽन्त्राकं ब्राह्मणानां
 राजेति ब्रह्मा जगति’—इति च तत्र तदुत्तरमूत्रम् (८) ।

† का० श्रौ० सू० १५. ४. १७ । “ये देवा देवसुवः स्यः”—
 इत्यादि तै० सं० १. ८. १० दृश्यम् ।

मन्त्रं भागयोऽनूच्य व्याचष्टे—“इमं देवा इति ॥ । आहव्यः
 शत्रुः । “अनू सपत्ने”—इति १० अनू प्रत्ययः । शेषं सुगमम् ।
 यजमानस्य मातापित्रोश्च नामपदस्थानं दर्शयति—“इमं ममु-
 च्येति । इमं मित्त्वस्थानन्तरं यजमानस्य नाम ; ‘ममुच्य’—
 ‘ममुच्याः’—इत्येतयोः स्थाने तस्य मातापित्रोर्नामित्त्वर्थः । अत एव
 सूत्रम्—“नामास्य गृह्णाति मन्त्रे यथास्थानं , मातापित्रोश्च”—
 इति ५ । मन्त्रभागस्य तात्पर्यं साह—“तदस्मा इति । ‘तत्’
 तेन, एष वो राजेति स्वामित्वप्रतिपादनेन ‘अस्मी’ राज्ञे ‘इदं’
 दृश्यमानं ‘सर्वं’ जगत् ब्राह्मणव्यतिरिक्तम् ‘पाशं’ भोग्यं करोति ।
 सोमोऽस्माकं मिति मन्त्रभागस्य तात्पर्यं साह—“ब्राह्मण मेवेति ।
 यतः सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति ब्राह्मणजातिः सोम-
 स्वामित्वेन पृथक् कृता , तस्माद् ब्राह्मणः अत्रियेन नाशः ।
 ‘हि’ यस्माद् ‘ब्राह्मणः’ ‘सोमराजा’ सोमो राजा यस्येति बहु-
 व्रीहिः , अतएव “राजाहस्रस्त्रिभ्यः”—इति ६ टच्-समासान्तो
 न कृतः । यस्याहस्रेशाध्वर्युः स्वकीयं राजानं विभज्य निहिष्ट-
 वान् , तस्याहोक्तेऽपि ब्राह्मणा अग्निष्टोमादियागेषु सोम मेव
 राजशब्दोदितं “सोम राजशब्दवरोह मा मे.”—इत्यादिभिर्मन्त्रै-
 रपचरन्ति । ॥ १२ ॥

* वा० सं० १०. १८. १ ।

† पा० छ० ४. १. १४५ ।

‡ ला० अ० छ० १५. ३. १५. १६ ।

§ पा० सू० ५. ३. ३१ ।

॥ तै० सं० १. ३. १३. २ । तत्रोपाधरोहमन्त्रयोर्द्वितीय एव ।
 ताविमौ निहितौ बोधायनेन कथा—“अथेतद्वर्त्मपञ्चमयोः प्राचीनयोश्च

उक्तद्विविरष्टकस्य देवतानां सभूय नाम निर्वक्ति—“एता
इ वा इति । “तदेन मिति । यस्माद् ‘एताः’ देवताः ‘सर्वस्य’
ईशयित्राः , ‘तत्’ तस्मात् ‘एताः देवताः’ देवसूनामिकं
सवितृप्रसूतम् , ‘एनं’ सुन्वन्तं इविः ‘सुवर्ते’ अनुजानन्ति ; ‘ताभिः’
देवताभिः ‘सूतः’ अनुज्ञातः सन् ‘शः’ सुत्यादिवसे ‘सूयते’ अनु-
ज्ञायते ; देवमूत्रविःप्रचारस्य अग्नीषोमीयदिवसकर्त्तव्यत्वात् श्व
इत्यनेन सुत्यादिनं विवक्ष्यत इत्यभिप्रायः ॥ १३ ॥

उक्तानां देवतानां मेकैकस्य ‘सवित्रे सत्यप्रसवाय’-इत्यादि-
विशेषणविशेष्यात्मकं नामद्वयं तद् इन्द्रात्मना प्रशंसति—“ता वै
दिनाम्ना इति । ‘सुवान्ते’-इति पञ्चमनकारान्तं पदम् । “लेटो-
ऽडाटो”-इत्यडागमः ०, “एत ऐ”-इत्येकारादेशश्च † ॥ १४ ॥

अग्नीषोमीयपशुपुरीडाशप्रधानाहुतेरनन्तरं कर्त्तव्यं विधाय
प्रकृतं खिष्टकुट्ट-याग मनुवदति—“अथाम्नय इति ‡ । प्रधान-

सुत्तरजोमोपसृगाति , यज्ञप्रतिष्ठेति वा तूष्णीं वा तस्मिन् सम्मु-
ञ्चान् ग्राव्यः कृत्वा इक्षिणस्य हविर्द्वानस्यान्तरेषे सोमं राजान
सुपावहति ‘सुदे त्वा मनसे स्वेति वाभ्याम्’-इति [व्याप० श्रौ० सू०
१२. ३. १३.] । समान्नातौ चेमौ मन्त्रौ ते० १. ३. १३. १, २ ।
पर मेनघोरेक एव व्याख्यातस्तत्रोत्तरत्र (६. ४. ३.) ‘वसवादिनो
वदन्ति’-इत्यादिना । उक्तश्चेतद्व्याख्याने सायणाचार्येण - ‘सोम राज-
न्निति मन्त्र उपेक्षितः’ इति । तदिदं सर्वं विशेषतो विवेच्यम् ।

* पा० सू० ३. ४. ६४ ।

† पा० सू० ३. ४. ६३ ।

‡ ‘अथावेति’-इति च

स्त्रिष्टकदाहुत्योर्मध्ये देवस्रहविःप्रचारेण यज्ञरूपप्रजापतिमध्ये एव
यज्ञमानं निहितवान् भवतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ ७ [३. ३.] ॥

इति श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

माध्यन्दिनगतपथब्राह्मणभाष्ये

पञ्चमकाण्डे तृतीयाध्याये तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः † ॥

* 'पशुपुरोडाशतन्त्रं प्राधान्यात्, इतरेषां वा भूयस्त्वान्, स्त्रिष्ट-
कच्छ्रुतेष्व'—इति का० श्री० मूले (१५. ४. १८, १९) इह पर्या
लोच्ये । 'उभयकृपा हि स्त्रिष्टकच्छ्रुतिः, — कास्त्वानां यजतिष्वेयः स्त्रिष्ट-
कान्, माध्यन्दिनाणां द्व्यग्रेष्व इति'—इति चात्र कर्कः ।

† इति उत्तरमिह 'कण्डिकाः १०४'—इति क, 'कण्डिकासङ्ख्या
११४' इति ख, 'कण्डिकामङ्गा १०४'—इति ग, घ । तत्र १४० २१ क०,
२४० १० क०, ३४० २० क०, ४४० १७ क०, ५४० १६ क०,
६४० ८ क०, ७४० १५ क० । एतासां सङ्कलनयास्मिन् प्रपाठके
सप्तसु नास्तेषु १०४ कण्डिकाः सम्पन्ना इति श्रियम् ॥

॥॥

तृतीयप्रपाठके प्रथमं ब्राह्मणम् ,

अपि वा

तृतीयेऽध्याये चतुर्थे ब्राह्मणम् ।

॥ हरिः ॐ ॥

स वा अपः सम्भरति । तद्युदपः सम्भ-
रति व्यीर्यं वा ऽचापो व्यीर्यं मेवेतद्रुस मपाण्
सम्भरति * ॥ १ ॥

औदुम्बरे पात्रे † । अन्नं वा ऽजुर्गुदुम्बर जुर्जो
ऽन्नाद्यस्यावरुध्यै तस्मादौदुम्बरे पात्रे ॥ २ ॥

सु सारस्वतीरेव प्रथमा गृह्णाति । अपो
देवा मधुमतीरगम्यन्नित्यपो देवा रुसवतीरगृह्ण-
न्नित्येवैतदाहोर्जस्वती राजस्वश्चिनाना इति रुस-
वतीरित्वेवैतदाह यदाहोर्जस्वतीरिति राजस्वश्चि-

* 'सम्भरति'—इति न ।

† 'पात्रे'—इति न । 'पात्रे'—इति न, च ।

ताना इति याः प्रज्ञाता राजस्व इत्येवेतदाह
 याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्त्येताभिर्हि मित्रा-
 वरुणावभ्यषिञ्चन्त्याभिरिन्द्र मनयन्नत्यरातीरित्येता-
 भिर्हीन्द्रं नाष्टा रुचांस्त्यनयंस्ताभिरभिषिञ्चति
 व्याग्वै सुरस्वती व्याचैवेन मेतदभिषिञ्चत्येता वा
 ऽएका आपस्ता एवैतत् समरति * ॥ ३ ॥

अथाध्वर्युः । चतुर्द्वितीयं माज्यं गृहीत्वापो
 ऽभ्यवेति तद्या ऽजर्मी व्यर्हतः पशौ वा पुरुषे वा-
 भ्यवेते तौ गृह्णाति ॥ ४ ॥

स यः प्राङ्मुदर्हति । तं गृह्णाति व्यूषा जर्मि-
 रसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा व्यूषा जर्मि-
 रसि राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मे देहीति † ॥ ५ ॥

अथ यः प्रत्यङ्मुदर्हति । तं गृह्णाति ‡ व्यूष-
 सेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा व्यूषसेनो
 ऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मै देहीति ताभिरभि-
 षिञ्चति व्यौर्यं वा ऽएतदपा मुदर्हति पशौ वा

* 'समरति'—इति क ।

† 'देहीति'—इति क । 'देहीति'—इति ख, ग घ, ।

‡ 'गृह्णाति'—इति ख ।

पुरुषे वाभ्यवेते व्वीर्येणैवेन मेतदभिषिञ्चत्येता वा
ऽएका आपस्ता एवैतत् सम्भरति * ॥ ६ ॥

अथ स्यन्दमाना गृह्णाति । अर्थेत् स्थ राष्ट्रदा
राष्ट्रं मे दत्त स्वाहार्थेत् स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं समुष्मै
दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति व्वीर्येण वा ऽएताः
स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किञ्चन प्रति-
धारयते व्वीर्येणैवेन मेतदभिषिञ्चत्येता वा ऽएका
आपस्ता एवैतत् सम्भरति † ॥ ७ ॥

अथ याः स्यन्दमानानां प्रतीपः स्यन्दन्ते ।
ता गृह्णात्योजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त
स्वाहोजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं समुष्मै दत्तेति
ताभिरभिषिञ्चति व्वीर्येण वा ऽएताः स्यन्दमा-
नानां प्रतीपः स्यन्दन्ते व्वीर्येणैवेन मेतदभि-
षिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत् सम्भ-
रति ‡ ॥ ८ ॥

अथापग्रतीर्गृह्णाति । आपः परिवाहिणी स्थ
राष्ट्रदा [राष्ट्रं मे दत्त स्वाहापः परिवाहिणी स्थ

राष्ट्रदा *] राष्ट्र समुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चत्ये-
 तस्यै वा ऽएषापच्छिद्यैषैव पुनर्भवत्यपि ह वा
 ऽअस्यान्यराष्ट्रौयो राष्ट्रे भवत्यप्यन्यराष्ट्रीय मवहरतं
 तथास्मिन् भूमानं दधाति भूषैवेन मेतदभि-
 षिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत् सम्भ-
 रति † ॥ ६ ॥

अथ नदीपतिं गृह्णाति । अपां पतिरसि
 राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां पतिरसि
 राष्ट्रदा राष्ट्र समुष्मै देहीति ताभिरभिषिञ्च-
 त्पपां वा ऽएष पतियन्नदीपतिव्विंशा मेवैन मेतत्
 पतिं करोत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत्
 सम्भरति ‡ ॥ १० ॥

अथ निवेष्ट्यं गृह्णाति । अपां गर्भो ऽसि
 राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां गर्भो ऽसि
 राष्ट्रदा राष्ट्र समुष्मै देहीति ताभिरभिषिञ्चति
 गर्भं वा ऽएतदाप उपनिवेष्टन्ते व्विंशा मेवैन

* दन्वनीचिन्तामणतपाठो ग-पुस्तके नास्ति ।

† , ‡ 'सम्भरति'—इति क ।

मेतद् गुर्भं करोत्येता वा ऽएका आपस्ता एवै-
तत् सुम्भरति * ॥ ११ ॥

अथ यः अन्दिमानानां खावरो ऋदो भव-
ति । प्रत्यातापे ता गृह्णाति सूर्यत्वचस स्थ
राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यत्वचस स्थ राष्ट्र-
दा राष्ट्रं ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति
व्वर्चसैवैन मेतदभिषिञ्चति सूर्यत्वचस मेवैन मेतत्
करोति व्वरुण्या वा ऽएता आपो भवन्ति याः
अन्दिमानानां न अन्दिन्ते व्वरुणसवो वा ऽएष
यद्राजसूयं तस्मादेताभिरभिषिञ्चत्येता वा ऽएका
आपस्ता एवैतत् सुम्भरति † ॥ १२ ॥

अथ या आतुपति व्वर्षन्ति । ता गृह्णाति
सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा
सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मै दत्तेति
ताभिरभिषिञ्चति व्वर्चसैवैन मेतदभिषिञ्चति
सूर्यवर्चस मेवैन मेतत् करोति मेध्या वा ऽएता
आपो भवन्ति या आतुपति व्वर्षन्त्यप्राप्ता

हीमां * भुवन्त्यधैना गृह्णाति मेध्य मेवैन
मेतत् करोत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत्
सुम्भरति † ॥ १३ ॥

अथ वैशम्पतीर्यह्णाति । मान्दा स्य राष्ट्रदा
राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा मान्दा स्य राष्ट्रदा राष्ट्र
ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति विंश मेवास्या
ऽएतत् स्यावरा मनपक्रमिणी करोत्येता वा ऽएका
आपस्ता एवैतत् सुम्भरति ‡ ॥ १४ ॥

अथ कूप्या गृह्णाति । वज्रक्षित स्य राष्ट्रदा
राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा वज्रक्षित स्य राष्ट्रदा
राष्ट्र ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति तद्या
इमां परेणापस्ता एवैतत् सुम्भरत्ययामु चैव
सर्वत्वाय तस्मादेताभिरभिषिञ्चत्येता वा ऽएका
आपस्ता एवैतत् सुम्भरति § ॥ १५ ॥

अथ प्रुष्वा गृह्णाति । व्याशा स्य राष्ट्रदा
राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा व्याशा स्य राष्ट्रदा राष्ट्र

* 'हीमां'—इति च भा०-वेवरेव वदः

†, ‡, § 'सुम्भरति'—इति च ।

ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चत्यन्नाद्येनैवैन मेतु-
 दभिषिञ्चत्यन्नाद्य मेवास्मिन्नेतदधातीदं वा ऽचसु-
 वादित्य उद्यन्नेव यथाय मग्निर्निर्हृद्देव मोष-
 धीरन्नाद्यं निर्हृदति तदेता आपो ऽभ्यवयत्यः शम-
 यन्ति न ह वा ऽद्धान्नाद्यं परिशिष्यते यदेता
 आपो नाभ्यवेयुरन्नाद्येनैवैन मेतदभिषिञ्चत्येता वा
 ऽएका आपस्ता एवैतत् सम्भरति * ॥ १६ ॥

अथ मधु गृह्णाति । शविष्ठा स्य राष्ट्रदा
 राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा शविष्ठा स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं
 ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चत्यपां चैवैन मेत-
 दोषधीनां च रुसेनाभिषिञ्चत्येता वा एका आपस्ता
 एवैतत् सम्भरति † ॥ १७ ॥

अथ गोर्विजायमानाया उलव्या गृह्णाति ।
 शक्वरी स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा शक्वरी
 स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषि-
 ञ्चति पशुभिरेवैन मेतदभिषिञ्चत्येता वा ऽएका
 आपस्ता एवैतत् सम्भरति ‡ ॥ १८ ॥

* , † 'सम्भरति'—इति क ।

‡ 'सम्भरति'—इति च डा० वेबर-इहः पाठः ।

अथ पयो गृह्णाति । जनभृत स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा जनभृत स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति पशुभिरैवैनमेतदभिषिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत् सम्भरति ० ॥ १९ ॥

अथ घृतं गृह्णाति । विश्वभृत स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा विश्वभृत स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति पशूनामेवैनमेतद्रसेनाभिषिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत् सम्भरति † ॥ २० ॥

अथ मुरीचीः । अश्वलिना सहृद्यापिष्टज-
त्यापः स्वराज स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं ममुष्मै दत्ते-
त्येता वा ऽआपः स्वराजो यन्मुरीचयस्ता यत्
अन्दन्त ऽइवान्यो ऽन्यस्ता एवैतच्छ्रिया ऽअतिष्ठ-
माना उत्तराधरा इव भवन्त्यो यन्ति स्वाराज्य
मेवास्मिन्नैतद्वधात्येता वा ऽएका आपस्ता एवै-
तत् सम्भरति ॥ २१ ॥

ता वा ऽएताः । सप्तदशापः सम्भरति सप्त-
दशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तस्मात् सप्त-
दशापः सम्भरति ॥ २२ ॥

षोडश ता आपो या अभिजुहोति । षोडशा-
हुतीर्जुहोति ता द्वात्रिंशद्वयौषु न जुहोति
सारस्वतीषु च मरूचिषु च ताद्यतुस्त्रिंशत्त-
यस्त्रिंशदै देवाः प्रजापतिद्यतुस्त्रिंशस्तदेनं प्रजा-
पतिं करोति * ॥ २३ ॥

अथ यदुत्था हुत्वा गृह्णाति । व्यज्जो वा
ऽआज्यं व्यज्जैवैतदाज्येन स्पृत्वा स्पृत्वा स्वीकृत्य
गृह्णाति † ॥ २४ ॥

अथ यत् सारस्वतीषु न जुहोति । व्याग्वै
सरस्वती व्यज्ज आज्यं नेदज्जैणाज्येन व्याचष्ट हिन-
सानौति तस्मात् सारस्वतीषु न जुहोति ‡ ॥ २५ ॥

अथ यन्मरूचिषु न जुहोति । नेदनज्जे-

* करोति—इति क ।

† 'गृह्णाति'—इति क ।

‡ 'जुहोति'—इति क ।

वैता माहुतिं जुह्वानोति तस्मान् मुरीषिषु न
जुहोति ॥ २६ ॥

ताः सार्वं मौदुम्बरे पात्रे समुवनयति । मधु-
मतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्ता मिति रसवती रस-
वतीभिः पृच्यन्ता मित्येवैतदाह महि क्षत्रं क्षत्रि-
याय खन्वाना इति तत्परोऽर्धं क्षत्रं यजमा-
नायाशिष माशास्ते यदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय
खन्वाना इति ॥ २७ ॥

ता अग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्णाए साद-
यति । अनाधृष्टाः सीदत सहौजस इत्यनाधृष्टाः
सीदत रक्षोभिरित्येवैतदाह सहौजस इति सु-
खीर्या इत्येवैतदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय दुधती-
रिति तत्पत्यर्धं क्षत्रं यजमानायाशिष माशास्ते
यदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय दुधतीरिति ॥ २८ ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयप्रपाठके प्रथमं ब्राह्मणम् [३. ४.] ॥

चतुर्थब्राह्मणे यजमानाभिषेकार्थं सप्तदशसङ्ख्याकानां मर्षां
सम्भरणं भुज्यते । कात्यायनः कश्चिद् विशेषं सूत्रयामास—
“इडान्तेऽपो गच्छाति, यूपं सुत्तरेण नैमित्तिकीरसम्भवाद्,

गत्वेतराः, पृथक् पात्रेष्वौदुम्बरेषु”-इति * । आतपवर्णाश्र-
न्युदकानि यूपस्थोत्तरप्रदेशे निधाय गृह्णीयात् । इतराः
सम्भविनीरपस्तु तत्र तत्र गत्वा गृह्णीयात् । तदिदं मसम्भरणं
विधत्ते— “स वा अप इति । उदकसम्भरणं वीर्यात्मना
प्रशंसति— “तद्यदिति । अपां वीर्यरूपं रसमेव सम्भृतवान्
भवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

सम्भरणस्य पात्रविशेषं विधत्ते— “औदुम्बर इति † ।
‘पात्रे’-इति आत्येकवचनम् । सर्वाणि सप्तदश पात्राणि औदु-
म्बराणि भवेयुः । तथा च सूत्रं सुदाहृतम् ‡ । औदुम्बरत्व
समावरोधकत्वेन प्रशंसति— “अपं वा इति ॥ २ ॥

असम्भरणे कर्म विधत्ते— “स सारस्वतीरेवेति । सर-
स्वत्यां नद्यां भवाः अपः प्रथमं गृह्णीयात् § । ‘एव’-शब्दोऽन्ययोग-
व्यवच्छेदार्थः । तत्र मन्त्रं विधत्ते— “अपो देवा इति ॥ ।
‘मधुमतीः’ मधुररसवतीः, ‘जर्जस्वतीः’ विशिष्टाकरसवतीः ।
‘राजस्रः’ राजानं सुवने, जनयन्ति, अनुजानन्तीति राजस्रः ;
ताः ‘चितानाः’ देवतात्वेन चेतयमानाः, ‘अपः’ उदकानि
‘देवाः’ ‘अष्टङ्गम्’ भकारश्छान्दसः । ता अपो विशिनष्टि—
‘याभिः’ अग्निः ‘मित्रावरुणी’ ‘अभ्यषिचन्’ देवाः, ‘याभिः’
च ‘इन्द्रम्’ । ‘अरातीः’ अदानशीलाः शत्रुसेनाः ‘अत्यनयन्’
अतिक्रम्य नीतवन्तः इति ॥

* का० श्रौ० सू० १५. ४. २१-२४ क ।

† का० श्रौ० सू० १५. ४. २४ ख ।

‡ प्रथमकलीभाष्ये ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ४. २५, ४३ ।

॥ वा० सं० १०. १. १ ।

मन्त्रं प्रतिपाद मनुष्याचष्टे— “अपो देवा इति । चिताना
इत्यस्य व्याख्यानम्— ‘प्रज्ञाताः’—इति । शेषं निगदसिद्धम् ।

एतासा मभिषेकार्थत्वं प्रशंसति— “ताभिरभिषिञ्चतीति ।
यस्या अपो गृह्णीते , तां सरस्वतीं नदीं वागात्मना प्रशंसति—
“वाग् वै सरस्वतीति । सारस्वतीभिरग्निरभिषेककरणेन वाचै-
वाभिषेकं कृतवान् भवतीत्यर्थः । “एता वा एका इति ।
सारस्वत्यः ‘आपः’ ‘एकाः’ एक मुदकम् । एवं सारस्वतीरपो
गृह्णीत्वा षोडशापो गृह्णीयात् ॥

तत्र विशेषं दर्शयामास कात्यायनः— “सारस्वतीर्गृह्णात्यपो
देवा इति , शुद्धीत्युत्तरासु चतुर्गृहीतानि ह्यणजर्ग्यादिभिः
स्वाहाकारात्मैः पूर्वं पूर्वं प्रतिमन्त्र मुत्तरैरुत्तरैर्गृह्णाति”—
इति * । उत्तरासु षोडशासु चतुर्गृहीतेनाज्येन पूर्वं स्वाहा-
त्मैर्मन्त्रैर्हुत्वा हुत्वा उत्तरैरुत्तरैस्तासा अपो गृह्णीयादित्यर्थः ॥ १ ॥

तदिदानीं क्रमेण विधास्यते ; तत्र प्रथमा मूर्ध्निदयग्रहणं
विधत्ते— “अथाध्वर्युरिति † । चतुर्गृहीताज्येन सह ‘आपः’
वक्ष्यमाणाः षोडश ‘अभि’—लक्ष्य ‘अवेति’ गच्छतीति सर्वशेषः ।
‘तत्’ तत्र तत्रां पशुपुरुषयोरन्यतरस्मिन् ‘अभ्यवेत’ अवगाढे
सति ‘यौ कर्मौ’ ‘व्यर्हतः’ विविधं पूर्वापरीभावेन गच्छतः
‘तौ गृह्णीयात्’ ‡ ॥ ४ ॥

* का० श्रौ० सू० १५. ४. ४३ , ४४ । अत्र “कात्यायनाच्च यथा-
श्रुति विनियोगक्रमेण च आपो गृह्णीतयाः”—इति कर्काचार्यः ।

† का० श्रौ० सू० १५. ४. २६ ।

‡ ‘कर्मौ कर्मोक्तौ’—इति कर्काचार्यः ।

तत्रोर्मिद्वयस्यानियमिन समस्य वाचा यद्वे प्राप्ते कर्मं विधत्ते— “स यः प्राङ्ङिति । ‘यः’ कर्मिः ‘प्राङ्’ प्राङ्मुखः ‘उदहति’ उदह्येत्, ‘तं’ गृहीयात् ॥

तत्र हवनमन्त्रं यद्वयमन्त्रं च विधत्ते— “हव्य कर्मिरिति । स्वाहान्तो हवनमन्त्रः, द्वितीयो यद्वयमन्त्र इति विभागः । अर्थस्तु— हे कर्म ! ‘हव्योः’ वदितुः सेतुर्वा सम्बन्धी ‘कर्मिः’ भवसि । ‘राष्ट्रदाः’ त्वं तु स्वभावत एव राष्ट्रं जनपदं ददातीति राष्ट्रदाः । अतो ‘राष्ट्रं’ ‘मे’ मन्त्रं ‘देहि’ । ‘स्वाहा’—इति होमार्थः ॥

द्वितीयोऽप्येवं व्याख्येयः ; तत्र ‘अमुष्य’—इति विशेषः । एतन्नामकाय यजमानाय मन्त्रं देहीति तस्यार्थः † ॥

एव सुपरितना अपि मन्त्रा व्याख्येयाः ॥ ५ ॥

द्वितीयस्योर्मिर्द्वयं विधत्ते— “अथ यः प्रत्यङ्ङिति । “हवसेन इति ‡ । ‘हवसेनः’ “हव सेचने”, सेनो नाम संहतिः ; वर्षषष्ठीलजलसङ्घो भवसि । शिष्टं पूर्ववत् ॥

कर्मिद्वयं जलवीर्यात्मना प्रशंसति— “वीर्यं वा इति । उभयोरप्यूर्म्योरिकत्वेन परिगणन माह— “एता वा एका अप इति ॥ ६ ॥

* वा० सं० १०. २. १ ।

† वा० सं० १०. २. २ ।

‡ तत्र होममन्त्रः—वा० सं० १०. २. ३ । ततो यद्वयमन्त्रः—वा० सं० १०. २. ४ । ‘पूर्वं माह चतुर्मुहीतहोमः पश्चात् तासां यद्वयम्’—इति कर्कः । ‘सारस्वतीषु मरीचिषु च होमः प्रतिषिधात्’—इति च तन्नैष (४५ अ०) ।

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1

5. 10. 1968

1. உள்ளே நேரு கிடை (15.00)

† अक्षरानुसारं च साधुनां चरितानि ।
 चरितानि साधुनां च अक्षरानुसारं च ।

↓ 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

1. ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନ-ମାନଙ୍କର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ

FILED MAR 12 1964

W. A. Linde

112 ' : 102222 122222 : 112 102222122-1222 12222

— 484 —

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

1. Section 101 of the Immigration and Nationality Act defines an alien as any person not a citizen or national of the United States.

[illegible]

FILE NO. — DATE FILED IN INDEXED

REF ID: A66123

1. DATE 22 12, 1944, 12:15, 12:15, 12:15.

[illegible]

111b BB 1 111b BB, — 111b BB 111b BB 111b BB

[illegible]

FILED IN **DATE** **BY** **REMARKS**

U. S. DEPARTMENT OF THE ARMY
HISTORICAL RECORDS DIVISION
WASHINGTON, D. C. 20315-5060

10113 Halletts Bay. — Hallett and the Halletts

हे 'आपः' आप्नुवन्ति सर्वे मित्यापः, 'परिवाहिणीः' परितः सर्वतो वाहो यासां ताः । यद्वा, 'परिवाहिणीः' परित्यज्य पृथग् वहन्त्यः स्व । तत्र स्वाहान्तो इव नमन्तः, उत्तरो ग्रहणमन्त्र इति प्रागुक्तम् । एव सुत्तरत्वाप्यवगन्तव्यम् ॥

परिवाहिणीभिरभिषेकं प्रशंसति— “एतस्यै वा इति । 'एषा' परिवाहिणी * , 'एतस्याः' महानद्याः सकाशाद् 'अवच्छिद्य' पृथक्-कृत्य परिवहति, 'एषैव पुनर्भवति' । संसृष्टा परिणदी पुनरेषैव महानदी भवतीत्यर्थः । यस्मादपच्छिन्न नदी, पुनस्तां महानदीं प्राप्नोति । तस्मादस्यैताभिरद्विरभिषिक्तस्वान्यराष्ट्रीयः पुरुषः 'राष्ट्रे' स्वराष्ट्रे भवति, अन्यराष्ट्रीयम् 'अवहरत' वशयति । यथा महानदी परिणदीसंसर्गेण भूयसी जाता, 'तथा' तस्मिन् राजनि अन्यराष्ट्रीयसमवधानेन 'भूमानं' भूयस्वं 'दधाति' † ॥ ८ ॥

अथ समुद्रोदकग्रहणं विधत्ते— “अथ नदीपतिं गृह्णातीति ‡ । नदीपतिसमुद्रस्थिताना मपा मविशिषेण ग्रहणे प्राप्ते सूयानाम् उच्छलन्तीना मपां ग्रहणं कर्त्तव्यमिति विशेषः ; “नदीपतेः सूयाः”—इति न्युत्यन्तरात् § । सुष्ठु उच्यन्ति जर्द्धं याप्तीति सूयाः, ता गृह्णीयादित्यर्थः । अपाम् उदकानां पतिः पालकः ॥ १० ॥

* 'परिणदी'—इति छ, छ. ज । 'परिवाहिणी' स्येति परि-
नदीनाम्—इति चेह व्याप. औ. सू. १८. १३. ६ ।

† वा. सं. १०. ३. ३, ६ । ‡ का. औ. सू. १५. ३. ३० ।

§ का. औ. सू. १५. ३. ३१ । 'सूयाः वीचिस्थाः' ।

॥ अथ मन्त्रौ— वा. सं. १०. ३. ७, ८ ।

अथावर्त्तदकप्रवृत्तं विधत्ते— “अथ निवेष्ट मिति ॥ निवे-
ष्टते ॥ आवर्त्ततेऽस्मिन् दशादिक मिति ‘निवेष्टः’ आवर्त्तः ।
तत्रत्य सुदकं गृह्णीयात् । ‘अपाम्’ उदकानां ‘गर्भः’ अपत्यं
भवति । “गर्भे वा एतद्”—इत्यादिष्वयं मयः ॥ ११ ॥

“अथ यः स्वन्दमानाना मिति । हे ‘पापः !’ ‘सूर्यत्वचसः’
सूर्यस्य त्वक् दीप्तिर्यासां ताः ; यदा , सूर्यस्य त्वक् शरीरं प्रति-
विम्बरूपेण यासु तिष्ठति ताः ; तन्नाविधाः ‘स्व’ । “वर्च-
सेवेति । ‘वर्चसा’ दीप्त्या अभिषिक्तवान् भवति । ‘सूर्यत्वचसं’
सूर्यसमानतेजस्कं कृतवान् भवति § ॥

“वरुण्या इति । स्यावरा आपो वरुणदेवत्या इत्यर्थः ॥ ।
“वरुणसव इति । ‘राजसूयम्’—इति यत् ‘एषः वरुणसवः’
वरुणाभिषेकः ; वरुणोऽभिषिच्यते यस्मिन्निति सः । असौ वरुण-
देवत्याभिः ऋषाभिरद्विरभिषेकः कर्त्तव्यः ॥ १२ ॥

अथातपवर्षाग्रहणं विधत्ते— “अथ या आतपतीति ¶ ।
सूर्ये आतपति सति या वर्षन्ति , स्वन्दन्ते , ता गृह्णीयात् ।
“सूर्यवर्चस इत्यातपति वर्षाणाम्”—इति हि आपस्तम्बः ॥०॥

• का० श्रौ० सू० १५. ३. ३३ ।

† ‘निवेष्टते’—इति च ।

‡ अथ मन्त्रौ— वा० सं० १०. ३. ८. १० ।

§ वा० सं० १०. ३. १, २ ।

॥ का० श्रौ० सू० १५. ३. ३४ । ‘स्वन्दमानानां मध्ये याः
स्यावराः स्थिराः न वहन्ति’—इत्यादिस्तद्वृत्तिरिहानोभ्या ।

¶ का० श्रौ० सू० १५. ३. ३५ ।

•• आप० श्रौ० सू० १८. १३. ३० ।

‘सूर्यवर्चसः’ सूर्यदीप्तियुक्ताः * । शिष्टं पूर्ववत् । “निध्वा
वा इति । सूर्यतेजसा युक्तत्वात् चातपवर्णाः शुद्धा इत्यर्थः ।
तामां ग्रहणे कश्चिद् विशेषं विधत्ते — “अप्राप्ता हीति । ‘इमां’
भूमिम् ‘अप्राप्ताः भवन्ति’, भूमौ न पतिता भवन्ति ; ‘अथ’
तदानीं निव ‘एनाः’ अपः गृह्णीयात् ॥ १३ ॥

अथ सरस्यानां मपां ग्रहणं विधत्ते — “अथ वेशन्ती-
रिति । वेशन्तोऽल्पसरः, तत्र भवा अपो गृह्णीयात् † । हे
आपः ! ‘मान्दाः स्व’ प्रवाहाभावात् मन्दस्वभावाः स्व ।
यदा, मन्दते रूपम् । मृतानि यत्र मन्दन्त इति मान्दाः ।
“विश मेवेति । मान्दाभिः पद्भिरभिषेलेष ‘अक्षौ’ ‘विशं’
प्रजां ‘स्वावरा’ स्थिराम् अनपक्रमिणीं स्वाधीनां कृतवान्
भवतीत्यर्थः ‡ ॥ १४ ॥

कूप्यानां मपां ग्रहणं विधत्ते — “अथ कूप्या इति § ।
कूपे भवाः कूप्याः । “व्रजचित स्थेति । ‘व्रजः’-इति मेघनामसु
पठितः ॥, इह तूदकधारणसामान्यात् कूपोऽभिधीयते । व्रजे
कूपे चिताः निवसन्त्यः । “चि निवासगत्योः” ¶, क्लिप् ।
कूपस्थाः स्व ०० । “तथा इमा मिति । ‘इमां’ भूमिं ‘परेण’

* वा० सं० १०. ४. ३, ४ ।

† का० श्रौ० सू० १५. ४. ३६

‡ वा० सं० १०. ४. ५, ६ ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ४. ३७

¶ निघ० १. १०. २१ ।

¶ सू० प्र० २२७ धा० ।

०० वा० सं० १०. ४. ७, ८ ।

भूमेरधस्ताद् विप्रकृष्टे देशे कूपे स्थिताः अपः स्पर्शनीयात् ।
किमर्थं भूमिस्थितानां मयां ग्रहणम् ? तथाह — “अपः सु चेति ।
‘अपः सर्वत्वाय’ सर्वेषां सुदकानां समष्ट्या इत्यर्थः ॥ १५ ॥

अथ नीहारोदकानां ग्रहणं विधत्ते — “अथ प्रुषा इति * ।
‘प्रुषाः’ नीहाराः । हे आपः ! ‘वाग्वाः स्व’ । “वयं कान्तौ” † ।
सर्वैः काश्यमाना भवय कं । यद्वा , वग्वाः स्व ; नीहारो
हि नदीप्रवाहवत् मनुष्यादिगतिं न प्रतिबध्नाति , अतो वग्वा-
त्वम् । प्रुषाणां मन्त्राद्यात्मत्वमुपपादयति — “इदं वा असा-
विति । ‘उद्यम्’ ‘असौ’ अन्तरिक्षे दृश्यमानः ‘आदित्यः’
‘इदम्’ ओषधिरूपम् ‘अन्नाद्यं’ निर्द्दहति । अन्नं च तदाद्य
मदनीयं चेत्यन्नाद्यम् । तत्र दृष्टान्तः — “यथाय मग्निर्निद-
हेदेव मित्यादि । ‘तत्’ तदा सस्त्राणां मातृपजातस्त्रानिसमये ‡
नीहारगताः ‘आपः’ ‘अभ्यवयत्यः’ । सत्यतिरेकं दर्शयति — “न
ह वेत्यादिना । तस्मादोषधिवर्द्धनहेतुभूताभिः प्रुषाभिरग्निः अभि-
षेकेण यजमाने अन्नाद्यं मेव निहितवान् भवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ मधुनी ग्रहणं विधत्ते — “अथ मध्विति ॥ । हे
‘मधु !’ द्रवरूपा आपः ! ‘शविष्ठाः’ बलवत्तमाः ‘स्व’ ॥ ।
“अपाक्षेवेति । ‘एतत्’ एताभिः मधुद्रवरूपाभिरग्निः अभि-

* का० श्रौ० सू० १५. ४. ३८ ।

† अदा० प० ६६ धा० ।

‡ वा० सं० १०. ४. ६, १० ।

§ •अन्नाद्य (?) — इति च ।

॥ का० श्रौ० सू० १५. ४. ३६ ।

॥ वा० सं० १०. ४. ११, १२ ।

वेकेण 'अपां च शोषधीनाञ्च' 'रसेन' अभिविज्ञावान् भवति ;
मधुनो दशाक्षकत्वादित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथ गोदुग्धस्यानां ग्रहणं विधत्ते— “अथ गोरिति * ।
'विजायमानायाः' प्रसूयमानायाः 'गोः' 'उदग्धाः' उदग्धे गर्भ-
वेष्टने भवाः अपः गृह्णीयात् । हे आपः ! 'शक्नोतीः' गर्भ-
रक्षणे शक्ताः समर्था भवथ † । “पशुभिरिति । पशुसम्ब-
न्धिनीभिरेताभिरङ्घ्रिः अभिवेकेण 'पशुभिः एव' 'एनं' सुन्वन्त
मभिविज्ञावान् भवतीत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथ पयसां ग्रहणं विधत्ते— “अथ पय इति ‡ । हे क्षीरा-
त्मिका आपः ! 'जनभृतः स्व' जनान् विभ्रतीति जनभृतः ;
क्षीरेण हि प्राणिजातं पुण्यते § ॥ १९ ॥

अथ घृतस्य ग्रहणं विधत्ते— “अथ घृत मिति ।। 'विश्व-
भृतः स्व' हे घृतद्रवरूपाः आपः ! विश्वपोषिका भवथ ¶ ।
“पशूना मिति । घृतस्य पशुरसत्वं क्षीरादिद्वारा प्रसिद्धम् ॥ २० ॥

एतदेव सारस्वतवर्जं चतुर्गृहीताज्येन पूर्वं हुत्वा-हुत्वा पञ्च-
दशानां अपां ग्रहणं विहितम्, अद्यान्तिमस्य जलस्य ग्रहणं
सविशेषं विधत्ते— “अथ मरीचीरिति । 'मरीचीः' 'अप्पलिना'
पात्रेण 'सङ्गृह्य' गृहीत्वा ** 'अपिसृजति' । सर्वासु गृहीतासु

* का० श्रौ० सू० १५. ४. ४० ।

† वा० सं० १०. ४. १३, १४ ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ४. ४१ ।

§ वा० सं० १०. ४. १५, १६ ।

॥ का० श्रौ० सू० १५. ४. ४२ ।

¶ वा० सं० १०. ४. १७, १८ ।

** 'गृहीत्वा-गृहीत्वा'—इति च ।

अप्सु संसृजेदित्यर्थः । अत्र सूत्रम्— “आपः स्वराज इति मरीचीर्गृहीत्वाञ्जलिना सर्वासु संसृजति”-इति * ॥

हे मरीचिरूपा आपः ! ‘स्वराजः स्व’ स्वय मेव राजमाना भवय † । अत्र होमाभावात् स्वाहान्तः पूर्वो मन्त्रो न पठितः ‡ । कथं मरीचीना मन्त्रेण परिगणन मिति तदुपपादयति— “एता वा आप इति । ‘मरीचयः’-इति ‘यत्’, ‘एताः’ ‘स्वराजः’ स्वय मेव दीप्यमानाः ‘आपः’ । “ता यत् स्यन्दन्त इति । ‘यत्’ यस्मात् ‘ताः’ मरीचयः ‘स्यन्दन्त इव’ प्रवहन्तीव । ‘इव’-शब्दः उपमार्थे § ; साक्षात् प्रवहनाभावात् । यथा जलसङ्घा उपर्युपरिभावेन वर्तन्ते , तद्वदेता मरीचयः ‘अन्योऽन्यस्य’ मरीचेः ‘चिद्यै’ शोभायै ‘अतिष्ठमानाः’ स्वातु मसहिष्णवः ‘उत्तराधरा इव भवन्त्यः’ ‘यन्ति’ गच्छन्ति । यतो जल-साम्यादमन्त्रेण परिगणन मित्यर्थः ॥ । मरीचीनां पश्यं स्वाराज्य-हेतुत्वेन प्रयंसति— “स्वाराज्य मिति । यतो ‘मरीचयः’ स्वराज आपः ¶ ॥ २१ ॥

* का० श्रौ० सू० १५. ४. ४५ ।

† वा० सं० १०. ४. १६ ।

‡ इह संहितापाठः, अर्त्तव्योऽवलोक्यो वा ।

§ ‘अल्पार्थे’-इति ज ।

॥ सारस्वतः, पूर्वोन्म्यः, अपरोन्म्यः, स्यन्दमानाः, प्रतिलोमाः, अपयतः, असुद्रियाः (वीचिस्थाः, तीराहताश्च), निवेद्याः, स्वा-वराः, व्यातपवर्षाः, सरस्वाः, कूप्याः, शुष्वाः, मघवाः, गोरुहवाः, पयस्याः, हुतात्मिकाश्चेति सप्तदशविधा आपो भवन्तीति ।

† ‘मूर्यैरक्षिभिरुद्धृता आपो मरीचयः’-इति का० व० ।

सम्भूतानां मया सप्तदशसङ्ख्यां प्रजापत्यात्मना स्तौति—

“ता वा एताः सप्तदशेति । प्रजापतेः सप्तदशत्वं प्रागुक्तम् ॥ २२ ॥

अधोक्तानां सारस्वतीप्रभृतिमरीच्यन्तानां मया मातृतीनां च सङ्ख्यां समस्तं प्रजापत्यात्मना प्रशंसति— “षोडश ता आप इति । ‘याः’ ‘आपः’ अभिलक्षणं जुहोति, ‘ताः’ ‘षोडश’ ; ऊर्मिद्वयस्य विवेके षोडशसङ्ख्याका भवन्ति ; आप्तुतयोऽपि षोडश ; आप्तुतिभिः रक्षिताः सारस्वत्यो मरीचय इति द्वयः ; ताः सम्भूय चतुस्त्रिंशत् सम्पद्यते । अत्र चतुस्त्रिंशत्सम्यस्या चतुस्त्रिंशद्देवतात्मकं प्रजापति मेव कृतवान् भवतीति तत्करणं प्रशस्तं नित्यर्थः ॥ २३ ॥

होमपूर्वकं यद्वचं प्रशंसति - “अथ यदुस्त्वा-दुत्वेति । आप्तुस्य वज्रात्मकत्वश्रुतिः प्रागुदाहृता १ । वज्ररूपेण ‘आप्त्येन’ ‘सृत्वा-सृत्वा’ हिंसित्वा-हिंसित्वा, ततः ‘स्वीकृत्य’ स्वाधीनं कृत्वा गृह्णानो भवेत् । यथा लोके राजादिः प्रबलं शत्रु-प्रभृति जनं प्रथमं बाधित्वा पश्चात् स्वाधीनं करोति, तद्वदित्यर्थः ॥ २४ ॥

सारस्वतीषु मरीचिषु च होमाभावे कारणं माह— “अथ यदिति ३ । सारस्वत्या वाक्मातृ वाचो वज्जेन हिंसा माभूदिति न होतव्यम् ॥ २५ ॥

• इहेव पुरस्तात्— २४ पृ० १ पं० द्रष्टव्यम् ।

† प्रथमकाण्डे— ३६२ पृ० ७ पं० द्रष्टव्यम् ।

‡ सारस्वतीषु मरीचिषु च न होमः, प्रतिषेधात् । अत एव संक्षिप्तायां मयि एतदुभयञ्च स्वाह्वान्तं मन्त्राणां न श्रूयते ।

“अथ यन्मरीचिष्विति । मरीचिष्वपि ‘अनदा’ अस्याने
तासां होमाधिकरत्नत्वासम्भवाच्च होतव्य मित्यर्थः । ‘नेत्’-इति
निपातः परिभये, ‘जुह्वानि’-इत्यनेन सम्बध्यते ॥ २६ ॥

विधत्ते — “ताः सार्धं मिति । ‘ताः’ विहिताः, पृथक्
पृथक्-पात्रे गृहीताः आपः ‘सार्धं’ सम्भूय एकस्मिन् ‘पात्रे’
‘समवनयति’ आसिञ्चेदित्यर्थः ॥ ‘मधुमतीः’ मधुररसवत्यः
आपः ‘मधुमतीभिः’ अग्निः ‘पृथ्यन्ताम्’ । “पृथी सम्यक् +”,
सम्पृथ्यन्ताम् । ता विशिनष्टि — ‘महि’ महत् ‘जत्र’ बलं
अत्रियकुलं वा ‘अत्रियाय’ यजमानाय ‘वन्वानाः’ दातुं
याचयमानाः कामयमाना इति । मन्त्र मन्त्राय ३ व्याचष्टे —
“मधुमतीरित्वादि । ‘महि जत्र अत्रियाय वन्वाना इति
यदाह’, ‘तत्’ तेन ‘यजमानाय’ ‘परोक्षं’ जत्र माशासन माशा-
सितवाम् भवतीति योजना । ‘अत्रियाय’-इति तारस्याभि-
धानाद्, ‘वन्वानाः’-इति याचनाभिधानाद्, आशिषः परोक्षत्व
मित्यर्थः ॥ २७ ॥

संसृष्टाना मपां मैत्रावरुणधिष्ठातृ पुरोदेशे सादमं स
मन्त्रकं विधत्ते — “ता अयेषेति § । हे आपः ! ‘अनाधृष्टाः’
रक्षोभिरवाधिताः, ‘महीजसः’ योजसा बलेन सहिताः,
सवीर्याः ‘मीदत’ उपविशत । ‘महि’ महत्, ‘जत्र’ बलं
अत्रियत्वं वा, ‘अत्रियाय’ ‘दधतीः’ दधत्वः, धारयत्वः,

* का० श्रौ० सू० १५. ३. ४६ ।

† अदा० आ० २० धा० ।

‡ वा० सं० १००. ३. २० ।

§ का० श्रौ० सू० १५. ३. ४७

प्रयच्छन्त्य इति । मन्त्रं व्याचष्टे— “अनाष्टा इति * । ‘दधतीः’
—इति प्रदानस्य साक्षादुक्तेः प्रत्यक्षत्वं माशिषः , ‘सीदत’—इति
मध्यमपुरुषप्रयोगादेति वेदितव्यम् ॥ २८ ॥ १ [३. ४.] ॥

इति श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे
माध्यन्दिनअतपयब्राह्मणभाष्ये
पञ्चमकाण्डे तृतीयाध्याये चतुर्थे ब्राह्मणम् ॥

(अथ पञ्चमं ब्राह्मणम् .)

तं वै माध्यन्दिने सुवने ऽभिषिञ्चति । एष
वै प्रजापतिर्य एषु यज्ञस्तायते यस्मादिमाः
प्रजाः प्रजाता एतस्वेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते
तदेनं मध्यतु एवैतस्य प्रजापतेर्हृधाति मध्यतुः
सुवति † ॥ १ ॥

अगृहीते माहेन्द्रे । एष वा ऽइन्द्रस्य निष्के-
वल्ह्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रो ऽप्यस्यैतन्निष्केवल्ह्य मेव
स्तीचं निष्केवल्ह्यं शस्त्रं मिन्द्रो वै यजमानस्त-

* वा० सं० १०. ४. २१ ।

† ‘सुवति’—इति क ।

देनः स्वऽएवायुतनेऽभिषिञ्चति तस्मादुपहीते
माहिन्द्रे * ॥ २ ॥

अयेण मैत्रावरुणस्य धिष्णाः । शार्दूलचर्मो-
पस्त्रणाति सोमस्य त्विषिरसीति यज्ञ वै सोम
इन्द्र मत्यपवत स यत्ततः शार्दूलः समभवत्सेन
सोमस्य त्विषिस्तस्मादाह सोमस्य त्विषिरसीति
तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलत्विषि मेवा-
स्मिन्नेतदुधाति तस्मादाह तवेव मे त्विषिर्भूया-
दिति † ॥ ३ ॥

अथ पार्थानि जुहोति । पृथी ह वै ‡ व्यैन्यो
मनुष्याणां प्रथमोऽभिषिषिञ्चे § सोऽकामयत
सर्व्वं मन्त्राद्य मवरुन्भीयेति तस्माऽएतान्यजुहवुः
सु इदं सर्व्वं मन्त्राद्य मवरुरुधेऽपि ह स्मास्मा
ऽचारण्यान् पशून्भिज्जयन्त्यसावेहि राजा त्वा

* 'माहिन्द्रे'—इति म, घ ।

† '०दिति'—इति क, '०दिति'—इति म ।

‡ 'एषुहं वे'—इति घ ।

§ 'ऽभिषिषिचे'—इति छ, घ । 'ऽभिषिषिचे', 'ऽभिषिषिचे'—

इति दावेव पाठौ का०-वेवर-इदौ ।

यत्त्यत ऽहुति तथेदं सर्वं मन्त्राद्य मवरुन्धि
सर्वं इ वा ऽयन्नाद्य मवरुन्धे यस्यैवं विदुष
एतानि ह्वयन्ते ॥ ४ ॥

तानि वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः
संवत्सरस्य तस्याद्वादश भवन्ति ॥ ५ ॥

षट् पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति । षडुपरि-
ष्टात्तदेनं मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्धधाति मध्यतः
सुवति ॥ ६ ॥

स यानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति । बृह-
स्पतिस्तेषां मुत्तमो भवत्यथ यान्युपरिष्टादभि-
षेकस्य जुहोतीन्द्रस्तेषां प्रथमो भवति ब्रह्मा वै
बृहस्पतिरिन्द्रियं व्यौर्यं मिन्द्र एताभ्यामेवैन मेत-
दौर्याभ्यामुभयतः परिवृहति ॥ ७ ॥

स जुहोति । यानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहो-
त्यग्नये स्वाहेति तेजो वा ऽअग्निस्तेजसैवैन
मेतदभिषिञ्चति सोमाय स्वाहेति क्षवं वै सोमः
क्षत्रेणैवैन मेतदभिषिञ्चति सवित्रे स्वाहेति
सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूत एवैन
मेतदभिषिञ्चति सुरस्वत्यै स्वाहेति व्याग्वै सुर-

स्वती व्याचैवैन मेतदभिषिञ्चति पूष्णे स्वाहेति
 पशवो वै पूषा पशुभिरेवैन मेतदभिषिञ्चति
 बृहस्पतये स्वाहेति ब्रह्मा वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैन
 मेतदभिषिञ्चत्येतानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति
 तान्येतान्यग्निनामानौत्याचक्षते * ॥ ८ ॥

अथ जुहोति । यान्युपरिष्ठादभिषेकस्य जुहो-
 तीन्द्राय स्वाहेति वीर्यं वा ऽद्रुन्द्रो वीर्येणैवैन
 मेतदभिषिञ्चति घोषाय स्वाहेति वीर्यं वै
 घोषो वीर्येणैवैन मेतदभिषिञ्चति श्लोकाय स्वा-
 हेति वीर्यं वै श्लाको वीर्येणैवैन मेतदभि-
 षिञ्चत्यश्लाय स्वाहेति वीर्यं वा ऽश्लो
 वीर्येणैवैन मेतदभिषिञ्चति भुगाय स्वाहेति
 वीर्यं वै भुगो वीर्येणैवैन मेतदभिषिञ्चत्यर्यग्णे
 स्वाहेति तदन मस्य सर्वस्वार्थमर्णं करोत्येतान्यु-
 परिष्ठादभिषेकस्य जुहोति † तान्येतान्यादित्य-
 नामानौत्याचक्षते ‡ ॥ ९ ॥

* '०त्याचक्षते' इति क ।

† 'जुहोति' इति ख ।

‡ '०त्याचक्षते'— इति क, ख ।

अयेण मैत्रावरुणस्य धिष्णाम् । अभिषेच-
नीयानि पात्राणि भवन्ति युचैता चापो ऽभि-
षेचनीया भवन्ति ॥ १० ॥

पालाशं भवति । तेन ब्राह्मणो ऽभिषि-
क्षति ब्रह्म वै पन्ताशो ब्रह्मण्यैवेन मेतदभि-
षिञ्चति * ॥ ११ ॥

शौदुम्बरं भवति । तेन स्त्रो ऽभिषिञ्चत्यन्नं
वा † ऽजुर्गुदुम्बरं जगर्वे स्वं यावद्दे पुरुषस्य स्वं
भवति नैव तावदशनायति तेनोक् स्वं तस्मादौ-
दुम्बरेण स्त्रो ऽभिषिञ्चति ॥ १२ ॥

नैयग्रोधपादं भवति । तेन मित्रगो राजन्यो
ऽभिषिञ्चति पङ्क्तिर्वै न्यग्रोधः प्रतिष्ठितो मित्रेण
वै राजन्यः प्रतिष्ठितस्तस्मात्रैथग्रोधपादेन मित्रगो
राजन्यो ऽभिषिञ्चति † ॥ १३ ॥

आश्वत्थं भवति । तेन व्यैश्यो ऽभिषिञ्चति
स यदेवादी ऽश्वत्थे तिष्ठत इन्द्रो मरुत उपा-

* '०भिषति'—इति क ।

† '०तुमाया'—इति ख ।

‡ '०भिषति'—इति क ।

सन्तयत तस्मादाश्रित्येन व्यैश्वो ऽभिषिञ्चत्येता-
न्यभिषेचनीयानि पात्राणि भवन्ति * ॥ १४ ॥

अथ पवित्रे करोति । पवित्रे स्थो व्यैष्णु-
व्यावृत्ति सो ऽसावेव बन्धुस्तपोर्हिरण्यं प्रवयति
ताभ्यामेता अभिषेचनीया अप उत पुनाति तद्य-
द्विरण्यं प्रवयत्यमृत मायुर्हिरण्यं तदा स्वमृत
मायुर्दधाति तस्माद्विरण्यं प्रवयति ॥ १५ ॥

स उत्पुनाति । सवितुर्व्यः प्रसव उत्पुनाम्य-
च्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिरिति सो ऽसा-
वेव बन्धुरनिभृष्ट मसि व्याधौ बन्धुस्तपोजा इत्य-
नाधृष्टा स्थ रक्षोभिरित्येवैतदाह यदाहानिभृष्ट
मसीति व्याधौ बन्धुरिति यावदे प्राणेष्वपो
भवन्ति तावदाचा व्वदति तस्मादाह व्याधौ
बन्धुरिति ॥ १६ ॥

तपोजा इति । अग्नेर्व्यं धूमो जायते धूमा-
दभ्र मभ्रादृष्टिरग्नेर्वा ऽएता जायन्ते तस्मादाह
तपोजा इति ॥ १७ ॥

सोमस्य दाव मसीति । यदा वा ऽएन मेता
भिरभिषुण्व*न्यथाहुतिर्भवति तस्मादाह सोमस्य
दाव मसीति स्वाहा राजस्व इति तदेनाः स्वाहा-
कारेणैवोत्पुनाति ॥ १८ ॥

ता एतेषु पात्रेषु व्यानयति । सधमादो
दुम्निनोराप एता इत्यनतिमामिन्य इत्येवैतदाह
यदाह सधमाद इति दुम्निनोराप एता इति
व्यीर्यवत्य इत्येवैतदाहानाधृष्टा अपत्यो व्यसाना
इत्यनाधृष्टा स्य रक्षोभिरित्येवैतदाह यदाहाना-
धृष्टा अपत्यो व्यसाना इति पुस्त्यासु चक्रे
व्वरुणः सधस्य मिति विशो वै पुस्त्या व्विक्तु
चक्रे व्वरुणः प्रतिष्ठा मित्येवैतदाहापाः शिशु-
र्महितमास्त्रस्तरित्थपां वा ऽएष शिशुर्भवति
यो राजसूयेन यजते तस्मादाहापाः शिशुर्म-
हितमास्त्रस्तरिति † ॥ १९ ॥

* 'मेताभिरभिषुण्व'—इति क, ख । 'मेताभिरभिषुण्व'

इति च वृष्टं डा०-वेवरेण ।

† 'रिति'—इति ग, 'रिति'—इति घ ।

अथैनं ब्रूयात्तसि परिधापयति । तत्तार्प्यं
मिति ब्रूयात्तसि भवति तच्छिन्ना सुवर्णाणि यज्ञ-
रूपाणि निष्कृतानि भवन्ति तदेनं परिधापयति
क्षत्रस्योल्ब मसीति तद्यदेव क्षत्रस्योल्बं तत् एवैनं
मेतज्जनयति * ॥ २० ॥

अथैनं पाण्डुं परिधापयति । क्षत्रस्य जरा-
युसीति तद्यदेव क्षत्रस्य जरायु तत् एवैनं मेत-
ज्जनयति † ॥ २१ ॥

अथाधीवासं प्रति मुञ्चति । क्षत्रस्य योनि-
रसीति तद्यदेव क्षत्रस्य योनिस्तस्मा एवैनं मेत-
ज्जनयति ‡ ॥ २२ ॥

अथोष्णीषं सृजत्य § । पुरस्तादुवगूहति क्षत्रस्य
नाभिरसीति तद्यदेव क्षत्रस्य नाभिस्ता मेवास्मिन्ने-
तद्वधाति ॥ २३ ॥

तच्चैके । समन्तं परिवेष्टयन्ति नाभिर्व्या-
ऽग्रस्यैषा समन्तं वा ऽग्र्यं नाभिः पर्येतीति

* , † , ‡ 'जनयति'—इति क ।

§ 'सृजत्य'—इति क; 'उट' चैतत् का०—वेवरेव ।

व्युदस्तस्तदु तथा न कुर्यात् पुरस्तादेवावगूहेत्
पुरस्तादीयं नाभिस्तदुदेनं व्यासांसि परिधापयति
जमयत्येवैन मेतज्जात मभिषिञ्चानोति तस्मादेनं
व्यासांसि परिधापयति ॥ २४ ॥

तद्वैके । निदधत्येतानि व्यासांस्यथैनं पुन-
र्दीक्षितवसनं परिधापयन्ति तदु तथा न कुर्या-
दङ्गानि वा ऽप्यथ जनूव्यासांस्यङ्गैर्हैनं सजन्वा *
तन्वा व्यर्धयन्ति व्वरुण्यं दीक्षितवसनं स एतेषा
मेवैकं व्याससां परिदधीत तदेन मङ्गैर्जन्वा तन्वा
समर्जयति व्वरुण्यं दीक्षितवसनं तदेन व्वरुण्या-
दीक्षितवसनात् प्रमुञ्चति ॥ २५ ॥

स यन्नावभृथु मभ्यवैति । तदेतदभ्यवहरन्ति
तत् सलोम क्रियते स एतेषा मेवैकं व्याससां
परिधायोदैति तानि व्वशायै वा व्वपायां हुतायां
दद्यादुदवसानीयायां खेष्टौ ॥ २६ ॥

अथ धनुरधितनोति । इन्द्रस्य व्वार्चन मसीति
व्वार्चनं वै धनुरिन्द्रो वै यजमानो इयेन वा

ऽएष इन्द्रो भवति युद्धं चतुर्यो यदु च युज-
मानस्तस्मादाहेन्द्रस्य व्यार्षत्त मसीति * ॥ २७ ॥

अथ बाहू विभार्ष्टि । मित्रस्यासि व्यरुण-
स्यासीति बाहोर्वै धनुर्बाहुभ्यां वै राजन्यो मैत्रा-
व्यरुणस्तस्मादाह मित्रस्यासि व्यरुणस्यासीति तदस्मै
प्रयच्छति त्वयायं वृषं बधेदिति त्वयायं दिवन्तं
भ्रातृयं बधेदित्येवैतदाह † ॥ २८ ॥

अथास्मै तिस्र इषूः प्रयच्छति । स युया प्रथमया
समर्पणेन पराभिनुत्ति‡ मैका सेयं पृथिवी मैषा हवा
नामाथ युया द्विः शयित्वा जीवति वा म्रियते वा
सा द्वितीया तदिदं मन्तरिक्षं सैषा रुजा नामाथ
ययापैव राधोति सा तृतीया सासौ द्यौः सैषा
क्षुमा नामैता हि वै तिस्र इषवस्तस्मादस्मै
तिस्र इषूः प्रयच्छति ॥ २९ ॥

ताः प्रयच्छति । पातैनं प्राज्यं पातैनं

* 'मसीति'—इति क ।

† 'भ्रातृयं'—इति क ।

‡ 'परान् भिनत्ति'—इति क । 'परान् भिनत्ति'—इति चापकः

प्रथञ्च पातैर्न तिर्यञ्चं दिग्भ्यः पातेति तदक्षौ
सुर्वा एव दिशो ऽश्रव्याः करोति तदादक्षौ
धनुः प्रयच्छति क्षीर्यं वा ऽएतद्राजन्यश्च यदनु-
क्षीर्यवन्त मभिषिञ्जानीति तस्मादा ऽपस्मा ऽप्रा-
युधं प्रयच्छति * ॥ ३० ॥

अथैन माविदो व्याचयति । आविर्मर्या
इत्यनिरुक्तं प्रजापतिर्वा ऽअनिरुक्तस्तदेनं प्रजापतय
ऽप्रावेदयति सोऽक्षौ सव मनुमन्यते तेनानुमतः
सूयते ॥ ३१ ॥

आविस्तो ऽअग्निर्गृहपतिरिति । ब्रह्मा वा
ऽअग्निस्तदेनं ब्रह्माण ऽप्रावेदयति तदक्षौ सव मनु-
मन्यते तेनानुमतः सूयते ॥ ३२ ॥

आविस्तो ऽइन्द्रो बृहद्भवा इति । श्वं वा
ऽइन्द्रस्तदेनं श्वायावेदयति तदक्षौ सव मनुमन्यते
तेनानुमतः सूयते ॥ ३३ ॥

आविस्तौ मित्रावरुणौ धृतव्रताविति । प्रा-
णोदानौ वै मित्रावरुणौ तदेनं प्राणोदानाभ्या

मावेदयति तावस्मै सव मनुमन्येते ताभ्या मनु-
मतः सूयते ॥ ३४ ॥

आवित्तः पूषा विश्ववेदा इति । पशवो
वै पूषा तदेनं पशुभ्य आवेदयति तेऽस्मै सव-
मनुमन्यन्ते तैरनुमतः सूयते ॥ ३५ ॥

आवित्ते द्यावापृथिवी विश्वशम्भुवाविति ।
तदेन माभ्यां द्यावापृथिवीभ्या मावेदयति तेऽस्मै
सव मनुमन्येते ताभ्या मनुमतः सूयते ॥ ३६ ॥

आवित्तादितिरुक्षर्मेति । इयं वै पृथिव्यु-
दितिरुक्षदेन मस्यै पृथिव्या ऽआवेदयति सास्मै
सव मनुमन्यते तयानुमतः सूयते तद्याभ्य एवैन-
मेतद्देवताभ्य आवेदयति ता अस्मै सव मनुमन्यन्ते
ताभिरनुमतः सूयते ॥ ३७ ॥ २ ॥

॥ इति तृतीयप्रपाठके द्वितीयं ब्राह्मणम् [३. ५.] ॥

पञ्चमे ब्राह्मणे यजमानाभिषेकः, तत्रत्या धर्माश्च विधी-
यन्ते । तत्र यजमानाभिषेकं सकालं विधत्ते— “तं वै माध्य-
न्दिन इति । माध्यन्दिनसवने क्रियमाणे अभिषेकं प्रशंसति—

“एष वै प्रजापतिरिति । माध्यन्दिनसवने त्रियमासेनाभि-
वेक्षेण ‘एनं’ यजमानं ‘मध्यत एव’ यज्ञरूपप्रजापतिमध्ये एव
निहितवान् भवति । ‘मध्यतः’ मध्ये ‘सुवति’ प्रेरयति,
अध्ययुरित्यर्थः ॥ १ ॥

कालविशेषं विधत्ते— “अगृहीत इति ० । ‘माहेन्द्रे’
अहे ‘अगृहीते’ सोमरसेनापूर्णे, मरुत्वतीयान्ते इत्यर्थः ।
माहेन्द्रप्रज्ञात् पूर्वं यजमानाभिषेकं स्वायतननिधानरूपेण
प्रशंसति— “एष वा इन्द्रस्येति । इदं प्रथमाध्याये व्याख्या-
तम् ॥ । अत्र यदुक्तं कात्यायनेन— “मैत्रावरुणधिष्णारस्य
पुरस्तात्तिदधाति अनाष्टृष्टाः सीदेति, पात्राणि च तुष्णीं
पाक्ताशौदुम्बरनेयप्रोधवटाश्रयान्यभिषेकाय”—इति ॥ । “मरु-
त्वतीयान्ते पात्राणि पूर्वेषु व्याघ्रधर्मास्तृणाति सोमस्य त्विषि
रिति ५, अपरेऽन्ते सीसं निदधाति, पाद्याना मन्मथे
स्वाहेति । यद् अगृहीति प्रतिमन्त्रम्”—इति ॥ च ॥ २ ॥

तदिदं क्रमेण विधित्सुर्व्याघ्रधर्मास्तरणं समन्त्रकं विधत्ते— “अग्रे
वेति । मैत्रावरुणधिष्णारस्य पूर्वभागे व्याघ्रधर्मास्तृणीयात् ०० ।
हे चर्मन् ! ‘सोमस्य’ ‘त्विषिः’ दीप्तिः ‘असि’ । ‘तमेव’ यथा

० का० श्रौ० सू० १५. ५. १ ।

† १. २. ४ (३६ पृ० १३ पं० पुनः ५३ पृ० ४२०), दृष्टव्यम् ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ४. ४०, ४८ ।

§ वा० सं० १०. ५. १ ।

॥ वा० सं० १०. ५. २-३ ।

॥ का० श्रौ० सू० १५. ५. १, २, ३ ।

०० का० श्रौ० सू० १५. ५. १ ।

तव दीप्तिरस्ति , तथा 'मे' मम 'त्वितिः' दीप्तिः 'भूयात्' अस्त्विति * । शार्ङ्गलस्य सोमत्वित्व मास्याधिकामुसेनोप-
पादयति— “यत्र वै सोम इति । पूर्वं मिन्द्रेण घीयमानः
सोमः , तम् 'अत्यपवत' शरीरादधो निरगच्छत् । स सोमो
यदा अत्यपवत , ततः सोऽतिपवित्रतः सोमः शार्ङ्गलः सम्भूत-
वान् † । 'तस्मात्' शार्ङ्गलस्य सोमकार्यत्वात् तदीयत्वचः सोम-
त्वित्वम् । “तवेव मे”—इति मन्त्रभागस्य तात्पर्यं भाव—
“तवेव म इति । 'एतत्' एतेन मन्त्रभागकृतेन 'अस्मिन्'
यजमाने शार्ङ्गलदीप्ति मेव निहितवान् भवति ॥ ३ ॥

अथाभिवेकस्य पुरस्तात् पञ्चाश क्रियमाणान् पार्थिवोमान्
विधत्ते— “अथ पार्थानीति ‡ । 'पार्थानि' पृथिनानुष्ठितानि ।
एतेषां पृथिसम्बन्धं दर्शयति— “पृथी हेति । 'वैन्यः' वेनो
नाम राजा , तस्य पुत्रः 'पृथी' नाम § , 'मनुष्याणां' मध्ये
'प्रथमः' अभिषिक्तः । 'सर्वम् असाध्यम्' 'अवरुन्धीय' स्वाधीनं
कुर्याम् 'इति' कामयमानाय 'तस्मै' पृथये ॥ 'एतानि' पार्थानि
'अजुङ्गवुः' अध्वर्यवः । ततः 'सः' राजा 'इदं सर्वं मन्त्रायम्'
'अवरुन्धे' स्वाधीनं कृतवान् । सर्वाबावरोधकत्वं दर्शयति—

* वा० सं० १०. ५. १ ।

† “यद्वाचः प्राजादवत् ततः शार्ङ्गलज्येष्ठाः आपदाः समभवन्”—
इति उपरिष्ठाद् द्रष्टव्यम् (५. ४. १०.) ।

‡ का० श्रौ० सू० १५. ५. ३ ।

§ अत्र पृथिविति नाम्नश्च यव भाष्यसम्मतः पाठो गण्यते ,
चतुर्विधादर्शपुस्तकेष्वेकविधदर्शनात् ; मूले तु पृथुरिति च पाठः ।

। चतुर्विधादर्शटीकापुस्तकेष्विह 'पृथये'—इत्येव ।

“अपि ह स्तेति । ‘अपि’ खलु ‘यस्यै’ यजमानाय , तदर्थम् ,
 ‘आरण्यान्’ अरण्ये भवान् ‘पशून्’ ‘अभिद्वयन्ति’ । किम् ?
 इति । “असाविति । तत्तन्मृगनाम्नः सम्बुद्धान्तस्य सामान्य-
 निर्देशः । हे पशो ! ‘एहि’ आगच्छ , अयं ‘राजा’ ‘त्वा’
 त्वां ‘पश्यते’ भोक्तुं पक्षं करिष्यति ‘इति’ । सोऽपि पशुः
 तद् वचः श्रुत्वा तत्कामीयं स्वयं निवागच्छति । ‘तथा’ सति
 साम्यारण्यभक्षणस्य सर्वस्वावस्थावरोधः । विदुषोऽद्यतनस्यापि
 अनुष्ठानुष्ठात्फलमाह— “सर्वे ह वा इति ॥ ४ ॥

एतेषां सङ्ख्यां विधत्ते— “तानि वै द्वादशेति । उक्तां
 सङ्ख्यां संवत्सरात्मना प्रशंसति— “द्वादशेति ॥ ५ ॥

एतेषां हवनकालं विधत्ते— “वडिति । द्वादशानां पदा-
 र्थानां मध्ये पूर्वषट्कस्यान्ते “हृहस्पतये स्वाहा”—इति पठ्यते,
 उत्तरषट्कस्यादौ “इन्द्राय स्वाहा”—इति ० । तयोर्द्वयोर्मध्ये
 अभिवेकेण यजमानं ब्रह्मचरवीर्याभ्याम् उभयतः सम्बर्धित-
 वान् भवतीति ॥ ६ , ७ ॥

अभिवेकस्य पुरस्तात् कर्त्तव्यं होम मनुष्य मन्त्रान्
 विधत्ते— “स जुहोतीति । “अग्नये स्वाहा”—इत्यादयो मन्त्राः १ ।
 तत्रैकैक मनुष्य स्तौति— “तेजो वा अग्निरित्यादिना । अर्थ-
 वादवाक्येषु स्पष्टोऽर्थः । सोमादिपदानां देवतात्परवाचकत्वं
 व्युदस्यति— “ताम्येताम्यग्निनामान्नीति । ‘तानि’ पूर्वाणि
 पार्थानि ‘अग्निनामान्याचक्षते’, ब्रह्मवादिन इति शेषः ; अग्नेः
 सर्वदेवतात्मकत्वादिति भावः ॥ ८ ॥